

84 (2p = Balk)

690

C 12226

АЗРЕТ БУДАЕВ

АТА ЖУРТУМ

НАЗМУЛА
БЛА
ПОЭМАЛА

С 1228

«ЭЛЬБРУС» КИТАП БАСМА
НАЛЬЧИК · 1976

Государственная научная библиотека
имени М. В. Кутузова
Нальчик, ул. Погомова, 42

С (Балк.) 2
Б 90

Б $\frac{0743-122}{\text{М } 125(03)-76}$ 39—76

© «ЭЛЬБРУС» КИТАП БАСМА, 1976 ж.

ЖАШАУУ ЖУЛДУЗ УЧХАННГА УШАГЪАН

Заманны саркыуунда бирлени жашау жоллары узун таурухха ушайды, бирлени уа — жулдуз учхання. Белгили малкъар поэтни — Азрет Будаевни кысха жашауу да жулдуз учханнягa ушагъанды, алай аны поэзиясыны жарыгъы бююнлюкде да малкъар адабиятны керти иуёхларыны, суратлау сёзю сыйлы кёргенлени журеклерин, бетлерин, жолларын жарытады.

1915 жылда Огъары Бахсанда (Уллу элде) туугъанды Азрет Будаев. Атасы — Кичибатыр, тюзлюкю неден да багъалы кёрген таулу, бийле, байла къамичи ойнатхан дунияда мюлк иелеге, зорчулагъа къуullanмай, эркинлигин сакътаргъа кюрешин айланганды. Къыйынлыкъны къара жели Минги тауну тюбюнде аны эски юйюню эшигин мудах «жырлата» жашагъан эсе да, ол кесин ырысхы жарлысына бир заманда да санамагъанды. «Жарлы — шайтан болсун! — дегенди. — Къолу, аягъы къымылдагъан, дуния жарыгъын кёрюр онг тапхан инсан, таш чайнарыкъ эсе, кюл жаларыкъ эсе да, эркинлигин биреуге сыйыртмай, ишлерге, къалай бла да баш кетиндирирге керекди. Аллай адам, кемлик сынаса да, сыйсызлыкъ сынамайды».

Жашауну кёп ачы сууун ичген Кичибатыр 1904 жылда орус-япон урушха да баргъанды. Къоркъуулу жолоучулукъ

аны узакъ жерлеге, элlege, шахарлагъа элтгенди. Кизимни назмусунда айтылгъанча, «хар къайда да жарлы жарлыча жашагъанын, къарыулу къарыусузну этин ашагъанын» кѣргенди ол. Жашау тарлыкъ тауланы, тюзлени кыдырта, Кичибатыр жалан да 50-жыллыкъ заманында юйдегили болгъанды. Азрет а аны тамата жашы эди.

Азретни анасы — Суйдюм, сабыр сѣзлю, халал жүреккли, таулула айтычулай, бетинден нюр тѣгюле тургъан адам, тыпыр таш отха тѣзген кирик, къыйынлыкълагъа тѣзюп, таукеллигин тас этмей, бирси таулу аналача, сабийин жукълата, бешик жырла айтханды. Ананы шом бешик жырларына Кюн да, Ай да тийгендиле, бийик жулдузланы жарыкълары, къар тауладан ургъан желни улууу, акъ жалкълалы Бахсан сууну шууулдауу да къошулгъандыла.

Бирси таулу сабийле бла бирча ѳсгенди Уллу Бахсанда Азрет: жаз сайын чюйке ойнагъанды, сабан ызда жалап аякълай ѳгюзлени ызларындан баргъанды, биченликде оразык, къозукъулакъ, Адыр сууда уа наныкъ жыйгъанды, атасы бла Кыртык жайлыгъына да кѣп кере чыкыгъанды. Къыш сайын а ол саржеле бла, агъач чаначыгъы бла къар агъартхан тикледен учханды. Жагъа тюзге барып, мияла бетли бузда ашыкъ ойнагъанды, хайнух айландыргъанды. Алай ныгыш сакълагъан къартланы ушакълары, эскериулерип, нарт таурухла, от жагъа жарыгъында кече сайын айтылычу жомакъла, тойлада жырланычу жырла, узакъ жерледен келген къонакъланы хапарлары къаллай оюндан да сейир кѣрюнгендиле Азретге.

Огъары Бахсан ол заманда бек белгили элледен бири болгъанды. Малкъарны бирси тау ауузларындан, Къарачайдан, Къабартыдан, Дюгерден, Дагъыстандан, Гюржюден, Россейден да кѣпле келе тургъандыла ары. Хар келген а бир жангы хапар келтиргенди элинден, жеринден, дуниядан. Ол хапарлагъа бек суйюп тынгылай, Азрет акъыллы, эсли адамладан кѣп затха юйреннгенди. Юйреннгенди къартладан, жашладан да. Юйреннгенди тауладан, ташладан да.

Кёню кёрген, кёню билген, дуниядан хапарлары болган бахсанчылары ол жылда бир зат бла сейирсиндириу алай тынч туюл эди. Болса да, Азретни сабий заманында окьуна эслилигине, таматагга намыс этгенине, кичини ариу кёргевине, керек жерде акыллы, уста сөлөшө билгенине бек сейирсингендиле эллиле. Сейирсингендиле да, «Къыяма» атагандыла анга. Будаиланы «Къыяма» дейди-лө бююн да бахсанчы къартла, Азретни юсюнден сөз башланса. Ала айтханнга кёре, Азрет хар неге къайгырыулу, тынгысыз, халал адам болганды. Атасыны тынгысызлыгы, таукеллиги, анасыны халаллыгы, баям, анга кечген болур эдиле.

«Окьумагган — соктурду» — деген халкъ сөзю магъанасын иги билген таулу киши, къарангы дунияда, кеси жахил къалган эсе да, сабийини окьурун, къара танырын суйгенди. Атасыны оноуна кёре, Азрет тенглери, шуёхлары бла бирге элде медирсеге жүрюгенди. Алай арабча не окьуганларын билмеген сабийле окьуугга кёл салмаггандыла. Азретни 1957 жылда назму китабына жазган ал сөзюнде аны юсюнден Ж. Залиханов былай айтханды: «...Аланы окьутхан тюркю, дерс бергенден эсе, сабийлеге балакга кёп ура эди. Арабча окьургга алайсыз да суймеген сабийле, Азрет да таматарлары болун, бөлек кюнню медирсеге барыр орнуна эртден сайын элден тышына, Кыртык суу бойнуна къачып кетип, сау кюнлерин анда, ойнай, ашыра эдиле».

Сылтыранны акъ шорхалы чучхуру, элде акъылман къартланы шош ушаклары, къууанч хапар кибик жетген тебенги, Бахсан тарыны тынгылагган таулары, шууулдагган суулары, къуш уялы къаялагга сөдетей жаууучу жаууула, къарла Азретге тюркю устаздан эсе кёп зат ангылатхандыла. Жерни, кёню да, кырдыкны, терекни да тиллерин билирге талпынган жаш, туугган жерини жылыуун, огьурлулугун, жашауну солууун жүреги бла сезип, элин, элчилерин, Ата журтун кёзбаусуз суйгенди. Ол сезим, ол суймеклик аны назму жазаргга, жүрек жырын,

умутун, оюмун халкыгга айтыргга кёллендиргендиле. Ахшы назмуланы, жырланы халкыгга саугга этер ючюн, бек алгга октургга, билим алыргга керек эди да. Оггары Бахсанны школунда ана тилинде октугганды Азрет. Назмула да жаза, кыдалып октугганды, кёл салып, кыаст этип. Туугган элинде жетинчи классны тауусханлай, Исси Суугга барып, анда биржыллык устаз курсланы да бошагганды. Андан кыайтхандап сора, газетле, китапла зарффа кыалай урулгганларын билирге скойюп, алгга типографияда ишлегенди ол, ызы бла уа «Ленинчи жол» газетни секретарына салынгганды, Кыабарты-Малкыар китап басманы редактору да болгганды. Бир кыауум жылладан сора Азрет партияны Кыабарты-Малкыар обкомунда кыуллук этгенди, Черек аузунда партияны Холам-Бызынгы райкомуну биринчи секретары болуп да тургганды. Кыайда ишлеген эсе да, кыайда айланган эсе да, Азрет хар заманда жазыучулук ишге улуу кёл салгганды.

Поэтни «Кыарангыдан — жарыкыгга» деген биринчи назмусу малкыар газетде 1933 жылда чыккгганды. Белгилисича, жалчыны кыйын жашаууну юсюнденди ол назму. Кёпле да анда назмучу кесини сабий заманын суратлагган сунадыла. Уггай, поэт аны бир жалчыны юсюнден жазгганды. Жашаулары келген бахсанчылары айтханларына кёре, Азрет жалчы да болмагганды, байны малын да кютмегенди. Эуюл жүрекки атасы аны ким эсе да бир байгга жалчыгга береми эди!

Ич сыры, кыылыгы, дуниягга кыарамы атасына ушагган, артыккылыкны кёрюп болмагган, не кыйын кезигуде да адамлык даражасына кир кыаккыдырмагган Азрет Будаев, кыолундан келгенни аямай, хар кыайда, хар заманда халккына жараргга кюеше, жанын назмугга, жыргга жесир этгенди. Жесир этгенди да, жазгганды ахшы суратлау чыггармаланы.

Чал ёмюрлени боранлары гунч этмеген, отлары кюл этмеген, халккыбызгга не ауур кыйынлыккыла да упутду-

размагъан сейирлик таурухда, жомакъла, жырла, нйнарла, нарт сёзле поэтии жазыучулукъ ишине уллу себеи болгъандыла. Назму жазыу усталыкъгъа Азрет Кязимден, атлары айтылгъан орус жазыучуладан, тыш къыраллы жазыучуладан да юйренигенди.

Газет бетледе басмаланган назмулары, энчи китаплары да поэтии атын халкъда ахшы сёз бла, ыспас-бюсюреу бла айтдыргъандыла. Алай бла малкъар поэтлени бек ахшыларыны, бек фахмулуларыны бири болуп, Азрет Будаев къысха заманы ичинде халкъыны ыразылыгъын тапханды.

Азрет Будаевни китаплары: «Стихле бла жырла» 1935 жылда, «Мени Родинам» 1938 жылда, «Алгъын» деген поэма 1941 жылда зарфха урулгъандыла. Ол китаптада назмуланы асламын, бютюн да «Мараучуну ханары» деген поэманы бюгюн да кёп адам кёлюнден биледи. Алайды да, аланы къалай жазылгъанларын къайтарып айтыуну кереги жокъду. Кеслерини юслеринден кеслери кимден да толу айтадыла назмула.

Болса да, Азрет Будаевни чыгъармаларында бир къауум шартланы белгилерге керекбиз. Малкъар халкъ алгъын къалай жашагъанын, жангы, жарыкъ ёмюрге, ленинчи Коммунист партия башчылыкъ эте, Советле къыралында социалист къурулуш къалай баргъанын уста суратлагъанды поэт, битеу дуняда къаллай тюрленнуле болгъанларын, иш ахлусу адамланы ниетлерин, умутларын назму сёзю бла айтханды. Кёргенин, эшитгенин, билгенин ат башындан айтып къоймай, жашау кертликни мурдорунда суратлау чыгъармала къурай, ол алада жигитлени ич сырларын ачыкълау гъа уллу эс бургъанды. Аны алайлыгъына «Къарангыдан—жарыкъгъа», «Ахыр кюнюдю», «Кюз жыйын», «Телефон» дегенча назмула толу шагъатлыкъ этедиле.

Социалист къурулушну бардырыуда халкъланы шухъ-лукъларыны кюкю уллу болгъанын билген поэт Ата журтха, Ленинге, Коммунист партиягъа, Кировха, Калининге, Горькийге, Орджоникидзеге атап, тереи магъаналы назмула

жазганды. Аны Ворошиловха, Къызыл Аскерге атагъан назмуларын а школда окъугъан сабийле, эллиле жырлап айлангандыла.

Туугъан жерибизни жылыуу урады поэтни назмуларын-дап, заманны солугуу сезиледи. Алада — акъсакъал къарт-ланы шош ушакълары, Сылтранны шорхасыны шорхул-дауу, Бахсан сууну шууулдауу, салкъын тѣбенги сылагъан кѣк кырдыкны шыбырдауу. Сакъ жауупла, тауланы, терек-лени агъартхан къарла, сабийин бѣлеген ананы бешик жырлары да — алада.

Поэтни бир-бир чыгъармалары, кюн жарыгыча, жүрек-ни сабыр пйнакълайдыла.

Дугъумлача — кѣзлери,
Бек скойдюрген сѣзлери...
Гитчеаууз, акъмангылай,
Айтханынги ангылай.

(«Мараучуну хапары»)

Азретни бир къауум назмулары уа уллу жел кѣтюрюл-геннге ушайдыла. Ол огъурлулагъа, ахшылагъа ариу сѣ-зюн айтханды, огъурсузлагъа, аманлагъа уа чамланганды, таукел жүреги бла жашауну душманларына къажау сюе-лип, таш ауурлукълары болгъан сѣзлени аланы бетлерине быргъагъанды.

Жокъду кечгинлик
Бизге чапханнга,
Тюшгенсе, начас,
Энди къапханнга.

Ач ауруу тийдирирбиз
Сени къарнынгдан,
Къанла сийдирирбиз
Сени бурнунгдан!

(«Ата журт урушха — алгъа!»)

Уллу Ата журт уруш башланырны аллында Азрет Будаев Холам-Бызынгы районда партияны райкомуну биринчи секретары эди. Ол да райкомда ишлей тургъанлай, Уллу Ата журт уруш башланды. 1942 жылны ахырында уа, къолуна сауут алып, партизанладан къуралгъан жыйыннга къошулуу, ол Шимал Кавказгъа кирген немисли фашист-леге къажау сюелгенди. Алай фашистле бла халкъ душманла аны, Черек аузунда тутуп, азап чекдирип, ёлтюргендиле.

Душманла Азретни ёлюгюн Чирик кёлге атхандыла,— дейдиле Малкъар тарында жашагъан эртдегили къартла. Ёрти да алап болур ансы, поэтни ёлюгю табылмай къалгъанды.

Азретни дуниядан алай замансыз, алай ажымлы кетгенине халкъыбыз бек бушуу этгенди, къанлы душманлагъа налат бергенди. Поэтни-коммунистни жоюлгъан хапары аскерде жашлагъа да жетгенди. Шуёхуну ажымлы ёлгенине жарсып, душманлагъа къаны кыйнагъан М. Жамбаев «Социалист Къабарты-Малкъар» газетге аскерден ийген кыагытында былай жазгъанды:

«Уруш этген аскерде тургъанымлай, татлы тенгим, бек ахшы малкъар поэтледен бири — Азрет Будаев фашист башкеслени къолларындан жоюлгъанын эшитгенме. Гитлерчиле Къабарты-Малкъарны алгъанлай, къолунда да сауут-сабасы бла Азрет халкъ дертчилеге — партизанлагъа баргъанды. Урушда жаралы болуп, ол душманланы къолларына тюшгенди. Партизанладан хапар айтдырыргъа кюрешип, фашист бетсизле аны кёп кыйнагъандыла, кёп азап бергендиле Азретге. Алай халкъыбызны кертнчи жашы алагъа жукъ да айтмагъанды. «Къызыл Аскер келир да, менн ючюн дерт жетдирир. Бизни жерибизде фашистлеге жанау жокъду!» — дегени аны ахыр сёзю болгъанды.

Къызыл Аскерни аскерчисича... аны ёлюмю ючюн ууучлаучулагъа къаты дерт жетдирирге мен ант этгенме...»

Душманлагъа жигит халкъыбыз жоюлгъан жашлары

ючюн къаты дерт жетдиргенди, кѣп кыйынлыкъ кѣрген сыйлы жерибизден фашистлени гунч этгенди. Азрет а жашайды халкыны эсинде, кѣлүнде. Поэтни жүрек жылыуу, адамлыгы, халаллыгы, таза ниети, саггышлары, толгъан, толмагъан умутлары да жашайдыла назмуларында. Ол назмула энди окъуу китаплада кеслерини тийишли жерлерин тапхандыла. Ол назмула бизге дайым жол нѣгерлик да этедиле, Ата журтубузну, туугъан жерибизни. ленинчи Коммунист партияны бютюн бек сюерге юйретедиле, кыралыбызда коммунизм къурау ишге таукеллендиредиле.

Поэзиябызны бюгюнню от жагъасыны оту жарыкъ жана эсе, аны тиргизген белгили поэтледен бири Азрет Будаев болгъанын унутмай, хурметли эскеребиз атын. Огъары Бахсанны орта школуна да Азрет Будаевни аты аталгъанды. Малкъар поэтле да, Азретге атап, ахшы назмула жазгъандыла. Ол назмула улуу фахмусу болгъан поэтге аланы ыразылыкларыды, сюймекликлериди, жаз башында азчыкъ жашап, жерге батхан жанкъозча, дуниядан кезиусюз кетгенине жарсыларыды.

Къууанч бла жарсыу, кезиу атлача, бири бирин алышындыра баргъан дунияда жанларын туугъан халкъларына къурман этген адамлагъа совет жамауатны хурметини жарыкъ шауданы таркъаймайды. Жамауатны хурметини белгисича, поэтни назмуларын, поэмаларын жыйындырын, китап этип, 1957 жылда Къабарты-Малкъарны китап басмасы чыгъаргъан эди. Азрет Будаевни бир къауум сайлама чыгъармасы 1962 жылда орусчагъа кѣчюрюлюп да чыкгъанды. Ол китапха жазгъан ал сѣзюнде: «Адамлагъа жарыкъ бла жылыу багъалыдыла, — дегенди Д. Бычков, — ала от бла хайырланыргъа юйреннгендиле. Азретни поэзиясы — аны жүрегини жарыгыды, отуду. Ол отну ёчюлталмагъандыла адам улуну душманлары — фашистле бла аланы жакъчылары».

Алайды. Поэтни жүрек оту халкыны жүрегинде кесини жылыуун селейтмегенди. Алай замансыз кетмесе, малкъар

адабиятха кѣп игилик этерик поэтге быйыл 7-чи октябрда
61 жыл боллукъ эди.

Азрет Будаевни назмулары бла поэмалары, эичи китан
болуп, жангыдан чыгъадыла. Аны алгъын чыкыгъан китан
ларында жиберилген халатла, терс жазылгъан сѣзле тюзетилгендиле. Поэтни алыкъа халкыгъа кенг белгили болмагъан назмулары да кѣошулгъандыла бу китапха. Азретни Уллу Ата журт урушну аллында жылладан башлап, жашаууну ахыр кюнлерише дери жазгъан назмулары табылмай кѣалгъандыла. Болса да, аны халкыбызгъа белгили чыгъармалары малкъар поэзиягъа уллу кѣошумчулукъду...

Заманны саркъыуунда бирлени жашаулары узун таурухха ушайды, бирлени уа — жулдуз учханига. Малкъарны белгили поэти Азрет Будаевни кысха жашауу да жулдуз учханига ушагъанды, алай аны поэзиясыны жарыгъы бюгюн да бизни жүрегибизни, бетибизни, жолубузну жарытханлай турады.

Магомед МОКЪА.

НАЗМУЛА

КЪАРАНГЫДАН — ЖАРЫКТЪГЪА

1228
Малкъар таула тюбюнде,
Къарангылыкъ ичинде,
Къыйналдым жалчылыкъда,
Зулмулукъну кючюнде.

222
Минги тауну къатында —
Бир тар агъач къулакъда,
Мугур болуп, къой кютюц,
Тургъан эдим кулакда.

121
Ол, не бек къыйналсам да,
Ишимча хакъ бермеед,
Адамгъа да санамай,
Итден башха кёрмеед.

Ол зулмучу, губуча,
Къан эмиуюн къоймаед,
Жалчыны, жарлыны да
Къанларындан тоймаед.

Ма ол формада келдим,
Кулакга жалчы болуп,

Эркинлик дуния кюсеп,
Кёзлерим жашдан толуп.

Къыйынлыкъны тюбюнден:
— Эркинлик! — деп къычырдым,
Жангы, жарыкъ жашаугъа
Зорлукъ жипден ычхындым.

Совет школуна мен,
Жашнап, къууанып кирдим,
Саным тирилик алды,
Окъуй, жаза да билдим.

Къара, жахил дунияны
Тюп мурдору чачылды.
Жарлыгъа, жалчыгъа да
Жарыкъ жашау ачылды.

Энди жарыкъ жашауда
Таукел, жигер ишлейбиз.
Биз Ата журтубузну
Хар бир жерин кючлейбиз.

1933

АХЫР КЮНЮДЮ

Ахыр кюнюнде кулак
Кёп иште къуйрукъ булгъайд,
Жарлы супдуруп кесин,
Башына колхоз ау чулгъайд.

«Ишге чыкъ!» — деселе, ол
Кесин эм алгъа урад,
Сора, кёп чырмау эте,
Уллу гузабаланад.

Да биледи ол «харин»
Ахыр кюню болгъанын,
Соц. къурулуш, кючлене,
Къыстау алгъа баргъанын.

Жюреги от-жалынды,
Отда жауча, къайнайды.
Ачыудан, къутургъанча,
Кеси тилин чайнайды.

Ичи кюйюп, тышы ытара,
Бет сыфатын таплайды,
«Энди уа болмайды», — деп,
Хар хатаны башлайды.

Биз ол итни халларып
Билир керекбиз толу,
Иймейик колхоз ишге,
Къабырлагъады жолу.

1933

ОКЪУУЧУ ТЕНГЛЕРИМЕ

Бизде кѐп школлада
Окъууда ударникле,
Большевикча юйренигиз
Хар бир иште, жигитле.

Эртден бла школгъа,
Артха къалмай, жетигиз,
Дерс башланыр кезиуге
Физкультура этигиз.

Юйретигиз санланы,
Эрикмейин, талмайын.
Чыгъыгъыз алчылыкъгъа,
Мѐхел болуп къалмайын.

Окъууда демлешигиз,
Аман белги алмагъыз,
Дерследе башыгъызгъа
Ёзге сагъыш салмагъыз.

Бу мен айтхан затланы
Акъылгъа сингдиригиз,
Окъуудан хайыр алып,
Иги кѐл кенгдиригиз.

Окъуучу нѐгерлерим,
Айтама хар биринге:
Ангылансын хар сѐзюм
Сизнича жюзге, мишгнге.

1934

КЮЗ ЖЫЙЫН

«Эй, аланла, хайдагъыз!
Жауун жетип къалады.
Кёрчюгюз, хоншу жыйын
Бизни озун барады...» —

Деп, къадалып, арада
Соц. эришну салалла,
Уллу сыйдам сыртлыкъда
Шырхы тутуп баралла.

Эки жыйын да ол кюн
Кеч болгъунчу чалдыла,
Толкъунланган чаллыкъны
Дырын этип салдыла.

Экинчи кюн дырынга
Ашыгъышын жетдиле;
Кёп да турмай, ёзенни
Барын гебен этдиле.

Барып, сыртдан къарасанг:
Кёп сенекле ойнайла.
Бу жигитле жыйыннга
Мытырланы къоймайла.

1934

АЖЫМЛЫ КЪОРАДЫ

Сатлыкъ душманны огъундан
Сыйлы башчыбыз жыгъылды.
Ишчи, колхозчу да халкыны
Къызыу кёз жапы сыгъылды.

Кировну ол кир ниетли,
Бугъун, мюйюшден марады.
Кировну ажымлы ёлгени
Халкыны жүрегин тарады.

Кён ачы урушда, Сергей,
Халкыны сен ызынгдан тиздинг,
Партиягъа къажауланы
Хар къайдагъысын да сездинг.

Кёпле тапыйдыла, Сергей,
Игилигинги махтайла,
Бююн эслерине тюшсепг,
Ахтынадыла, жокълайла.

Налат боллукъ сатлыкъ душман
Сени бир замансыз жойду.
Ол Ленин атлы шахарны,
Сергейибиз, сенсиз къойду.

Сени орпунгда уа, Сергей,
Батыр Жданов турады,
Класс душманны хуртдагын,
Асланча, таукел урады.

Биз кючлю барабыз алгъа,
Кён жетишимлени тергей.
Минг, миллион да жыллада
Сен унутулмазса, Сергей!

1934

ТЕЛЬМАННГА

Фашистле тюремесинде
Кёп термилген Тельманнга,
Герман ишчи халкылы
Бачамасы Тельманнга, —

Кёп ишчи халкъ сагъайды
Батыр тулпар Тельманнга,
Фашист тюреме бегитген,
Эркинликсиз Тельманнга.

Сагъайышды жүрекден
Хар бир ишчи Тельманнга,
Уллу Ленип юйретген,
Халкъ тулпары Тельманнга.

«Ишшасын!» — деп кычырад
Пролетар Тельманнга.
«Эркинлик!» — деп кычырад
Урунган халкъ Тельманнга.

Фашистле базынмайла
Ёлтюрюрге Тельманны.
Маскеледен сыйырырбыз
Кёп инжилген Тельманны.

Баш эркинли болурча,
Бир кюн тууар Тельманнга.
Фашизманы бууарча,
Бир кюн тууар Тельманнга!

1935

ХОРЛАДЫЛА!

РККА-ны 2-чи альпинядасына

Къарт Минги тау къарайды
Тауланы арасындан.
Адам, ичип, къанармы
Сууундан, гарасындан?!

Бир жери — ариу аяз,
Бир жери — туман болуп,
Салкъынлыкът тутхан кибиқ,
Башына булут къонуп,

Къарт Минги тауну сёзю:
«Мен бийикни сюеме,
Битеу Кавказ тауланы
Барына да иеме!»

«Къой, кюрешме, Минги тау!
Биз, бил, санга иебиз,
Энди заман болгъанды:
Боюн салсанг сюебиз!»

Кён турмай, альпинистле
Тау бла тубешдиле,
Аякъларын да наллап,
Тик ёрге ёрлешдиле.

Таурухлу курт таулада
Кирдиле ыранлагъа,
Кийиклеча чыкъдыла
Буз, чынгыл чыранлагъа.

Минги тау муратда эд:
«Манга киши минмез», — деп, —

Мел букъдургъан хазнагъа
Киши да итинмез», — деп.

Юсюпе уа миндирди,
Табалмай мадар, сылтау.
Былай айта, женгдирди
Жюрексинген чыгыр тау:

«Жигитле кѳреем сиз!
Кючлю ёшюн салдыгъыз.
Хорламагъанед киши,
Сиз онгуму алдыгъыз!»

1935

АЛДЫЛА

Бизни жигит колхозчула,
Къыш боран юсге ура,
Къарт Минги тауну алдыла,
Билмелле артха тура.

Битеу дунияны башында
Къышны бу кезиуюнде,
Минги тауну хорлаи, киши
Кёрюнмегенд кезинде.

Булуту, туманлары да
Тёгерекден чачылып,
Огъурсуз бугъейлени да
Ауузлары ачылып.

Кёк кюкюрегениге ушай,
Чучхур суула мёнгюрден,
Къаяла оюлгъан кибики,
Бугъейлери гюрюлден.

Къарангы туманла басып
Сызгъаларын, къолларын,
Адамны къоркъутур кибики,
Курт бегитип жолларын.

Кесине бек базынады,
Буздан кийим кийипди.
Аны башы да айрыды,
Европада бийикди.

Туугъанлы халы алайды:
Юсюн буз бла тарап,

Кавказ тауланы бары да
Аны тюбюнден къарап.

Бирси тауладан башхады
Аны сууугъу, жели.
Энди ол къарт да болгъанды,
Алай уллуду кёлю.

Окъа кибики жылтырайла
Юсюн басхан къарлары.
Ёрге — таугъа айланганды
Батырланы аллары.

Кече бла туруп, тапгига
Уруп кезге бардыла,
Запад эм да восток жанын,
Кёп мычымай, алдыла.

Бийик таудан Москвагъа
Хорлау хапар бердиле,
Колхоз къурулушну кючюн
Бютюн толу кёрдюле.

«Чырмау болалмаз киши да
Бизни социалист жолгъа.
Ма кёрюрсюз, Казбекни да
Урун алырбыз къолгъа».

Батыр кёллю колхозчула
Казбек таугъа бардыла,
Сёз бергенлерича, ала
Казбекни да алдыла.

Къар кюндурмайды юсюне,
Кючлю бораны тарап,

Жаш кычырад Минги таугъа —
Казбек башындан къарап:

«Эй, Минги тауум, шуёхум,
Унутханмыса мени?
...Айтханымча, мен, Казбекден
Къарап, кёреме сени!»

Хорламны кызыл байрагъын
Чыгъаргъанбыз таулагъа.
Биз аланы башларындан
Сакъ къарайбыз жаулагъа!

1935

ЖОЛУГЪУЗ АЧЫКЪДЫ

КЪМАО-ну жаш тиширыуларыны
1-чи область съездлерине

Патчахлыкъ дуния эди
Зор бугъоула сынатхан,
Кёп жарлы тиширыуну
Улутхан эм жиятхан.

Тиширыу зулмулукъда,
Кёзлери жашдан толун,
Эркинликсиз дунияда
Жашады, мугур болун.

Не артыкълыкъ болса да,
Кечилип къала эди,
Къап эмиучю молла да
Ыразы бола эди.

Тиширыу тарыгъыуу
Алынмайын законнга,
«Неге инжилесе?» — деп,
Жокъ эди анга соргъан.

Тиширыугъа бир иште
Сёз эм оноу жетмеди.
Бир минутда кёлюндеп
Инжилгени кетмеди.

Зор дунияны тамырын
Къызыл Октябрь чачды,
Жарлы тиширыулагъа
Тенглик жашауну ачды.

Ма энди тиңирыула —
Толу баш эркинликде:
Ким — шофёр, ким а — лётчик,
Алчыла жигитликде.

Ма энди тиширыула
Баш кыуллукъла алалла,
Соц. жашауну кючлеуге
Уллу себен болалла.

1935

КОЛХОЗ КОНТРОЛЁР

КЪМАО-ну колхоз
контролёрларына

Сен борчунгу унутма,
Къыйынлыкъда буюкъма,
Ишле, ишден ылыкъма,
Эй, колхоз контролёр!

Баргъанда соц. эришиу,
Байракъ ючюн кюрешиу,
Алчылыкъгъа демлешиу —
Борчунгду, контролёр!

Жартылыкъгъа къажау бар,
Ишинге тюз план сал,
Ол затны бойнунга ал,
Эй, колхоз контролёр!

Терилтдирме кесинги,
Хар ишге бел эсинги,
Сен тюз бардыр ишинги,
Эй, колхоз контролёр!

Уллу кёллю да болма,
Ишни мёхелге салма,
Не эринме, не талма,
Эй, колхоз контролёр!

Соц. келишимге къарай,
Хар жарты жерни къармай,
Ишни тамам эт алай,
Эй, колхоз контролёр!

Бек жютю болсун кёзюнг,
Эм керти болсун сёзюнг,
Жартылыкътга жокъ тёзюм,
Эй, колхоз контролёр!

Элде барды урлаучу —
Колхоз мюлкню тонаучу,
Бек сакъ къара, къармаучу,
Эй, колхоз контролёр!

Хар ишни юлгюлю къур,
Класс душманнга къажау тур,
Хар бутагтын бирча ур,
Эй, колхоз контролёр!

1935

МАЙ

Биринчи майны кѳууанчы
Болады сау дуняда.
Унутулмаз саугъады ол
Ишчи халкъгъа хар кѳайда.

Тизгинлерин терген-терген,
Пролетарла кѳарайла,
Революциягъа кючю
Таукелледин санайла.

Ишчиле, колхозчула да,
Сыйлы Майгъа сюйюнюп,
Аны аллына чыгъалла,
Тюрлю-тюрлю кийинин.

Одеколон, дух ийисли
Терекле чиммакъ чагъын,
Пионерчикле да бирден
Галстукларын тагъын!

Колхоз жер да кѳууанады:
Майны кюнлерин сюйюп,
Жашнайды, омакъланады,
Жашил кийимин кийин.

Биринчи майны кююпде
Кѳп орам толкъунланад,
Соц. кѳурулушну алчысы
Махтау саугъасын алад.

1935

БОЛЬШЕВИК ПЕЧАТДЫ ОЛ

Большевик печатды ол —
Хар жерге бирча жетген,
Душманны жүрегине
Сюнгүден кючлю ётген.

Большевик печатды ол —
Культураны келг сепген,
Хар къайдагы ташаны
Барын да ачыкъ этген.

Партияны бек кючлю,
Жютю саууту — печать.
Бизге къажар адамны
Ол тамырларын ачад.

Къайда да жүрюйдю ол:
Шахарда, суйсенг — элде,
Партиябыз керегин
Айтад халкъ суйген тилде.

Сеп окъумасанг аны,
Къайдагынын да кёрмезсе,
Къыралда не этилгенни
Бир жугъун да билмезсе.

1935

М. И. КАЛИНИНГЕ

Сен дуниягъа чыкыгъанлы
Юч жыйырма жыл толду.
Къарыусуз кыралыбыз
Бегингеп кырал болду.

Партияны жолундан
Сен таймадинг, ишлединг.
Эрикмейип, тохтаусуз
Къыралынгы кючлединг.

Партия айтханча ишлей,
Сен тюз планла къурдунг,
Класс душманлары да
Эриусюз, ачыкъ урдунг.

Партияны бек тутуп,
Хар заман алгъа бардынг.
Ахшы ишлеринг ючюн
Ленини ордени алдыңг.

Сени орден алгъанынг
Уллу къууанчды манга.
Узакъ Кавказ тауладан
Алгыш этеме санга.

1935

ОКТЯБРЬ

Бюгюн битеу дунияда —
Ишчиле тыш кыраллада,
Фашизмагъа кыажаула
Топ-толу орамлада.

Фашизманы отуна
Ала кыажау туралла,
Биригип, бир ниетде
Митингала кыралла.

Кёп таукел жигит, гёжеф
Тутмакыладап кыарайла,
Кёллери кётюрюлюп,
Тамбланы марайла.

Ишчилеге фашизма
Ачлыкъ, кытлыкъ береди,
Адам тутуу, ёлтюрюу
Фашизмагъа тёреди.

Ашыгъып чыкъдым тангига,
Кыууанчылыкъ келгенди манга,
Тансыкъ болгъан эдим санга,
Кёп хорлаулу Октябрь.

Патчахлыкъны кючюн кыыркыгъан,
Ётюрюк шериятны жыкыгъан,
Халкылагъа ийнакыгъа чыкыгъан,
Ма ол сенсе, Октябрь.

Ма бюгюн сау дуния жарып,
Кёп халкыла кыууапч бет алып,
Эскиликле кенгде кыалып,
Жетдинг, кызыл Октябрь.
1935

ЖОЛУГЪУУ

(Жылны юч кезиуюнден)

I

Акъ пудрасыи да себе,
Къышны бораны жетер,
Уллу сай ёзенлени
Барын да чиммакъ этер.

Сызгырыучу тау кези
Акъ жууургъан жабады.
Топнаибаш жумарукъ да
Журтун тебен салады.

Шорхулдан келген суула
Буздан бугъоу салалла,
Чыгъаргъа къышдан къоркъуп,
Буз тюбюнде баралла.

Къыш бораны къарланы
Ышыкълагъа жыяды,
Ауушланы бегитип,
Жюрюгенни тыяды.

Сууугъу — ачы сууукъ,
Бораны гуу-гуу этип,
Къышны аллай кюнлери
Ма келедиле жетип.

II

Хайдагъыз, эришейик
Бичени кеп этерге,
Къышны ол кюнлерине
Хазырланып жетерге.

Биз бу уллу кюнледе
Ёр, эниш кыдырайыкъ,
Бир жангыз чёбюн кёймай,
Дырыны сыдырайыкъ.

Булутла да ойнайла,
А, маржала, сермейик!
Комсомолчу бригада,
Ишге чийлик бермейик.

Къара булутла кетин,
Кёк ариу чууакъ болсун,
Тагнга ашыгъын чыгъын,
Ёзен гебенден толсун!..

Биченни элнек этдик,
Умутубузгъа жетдик.
Къышха жолукъдукъ, жырлап,
Аш, журт, кийим хазырлап.

III

Тууарчы, хахай этин,
Кёк биченни жаяды,
Къонгур, Айбаш, Къараууз да
Юлюшюнден тояды.

Жылкычы да жылкыны
Аш керекли этмейди,
«Миллион мал»* эсиндеп
Бир минутда кетмейди.

1935

1935 жылда Къабарты-Малкъарда малланы санын бир миллионга жетдирирге деп уллу эришиу болганды. Ред.

ОКТЯБРЯТЛА

Ариу, омакъ жасаның,
Гокка хансла чакъгъанлай,
Семиз, кызылбетчикле —
Эртденлик кюн къакъгъанлай.

Жырлаулу сёзчюклери
Эм кюле кёзчюклери,
Ойнайдыла къызчыкъла,
Ойнайдыла жашчыкъла.

Юзмез тёбе башына
Акъ ташчыкъла сыралла,
Къаты мурдор ташлада
Тап журтчукъла къуралла.

Жарыкъ жырчыкъла жырлай,
Бир сатырда баралла,
Сюйгеп Ленин айтханча,
Тюз актылла алалла.

1935

БЕТАЛ МИНГИ ТАУДА

500-нү ая сатырында

Деу Минги таугъа Бетал
Ешюнюн батыр салды,
Асланча барып таукел,
Тау башына чыгъалды.

Къалай къояред Бетал
Хар айтхан ишин этмей,
Бир заманда къалмагъанд
Ол муратына жетмей!

Кёлюм къанды, Минги тау,
Бузунга эм ташынга.
Юлешинип, чыкъдыла
Сени эки башынга.

Хар бир зат бла Бетал
Алчылыкъгъа кюрешед,
Телефон салып, таудан
Къырал бла сёлешед:

— Хорладыкъ Минги тауну,
Жюреклерибиз токъду.
Большевикле алалмаз
Дунияда къала жокъду.

ЛЕНИН, СЕНИ ЖОЛУНГДА

Сыйлы Ленин ёлгенли,
Уллу бушуу бергенли
Къалай кёп заман болду.
Ол этген мурат толду.

Сыйлы Ленин ёлгенде,
Ауур бушуу бергенде,
Жиляды жарлы, жалчы,
Ишчи, элли эм малчы.

Сыйлы Ленин ёлгенди,
Уллу бушуу бергенди,
Алай иши уа сауду,
Партиясы къурч тауду.

Сыйлы Ленивни аты —
Жюрекдеди бек къаты.
Ол бир заманда таймаз,
Ишин а киши оймаз.

Ол хар заманда таймай,
Бир тутхан ишип оймай,
Кёп кюрешди халкъ ючюн,
Аз да аямай кючюн.

Сен юйретгенча, Ленин,
Суйген къурч партиябыз
Аллыбызда барады,
Жарыкъ жашау къурады.

Таймай сени жолунгдан,
Партияны кѳолунда
Кѳен жетишимле этдик,
Зауукѳ жашаугѳа жетдик.

Сени жолунгдан таймай,
Сен тутхан ишни оймай,
Жангы атламла алабыз.
Коммунизмге барабыз.

1936

КЛИМ ВОРОШИЛОВ

Къызыл Аскерни башы,
Партияны деу жашы,
Батыр, биринчи маршал
Сенсе, Ворошилов.

Чекге киши иймеген,
Урушну да суймеген
Батыр, биринчи маршал
Сенсе, Ворошилов.

Кѐн урушда сыпалгъан,
Хар жерде хорлау алгъан,
Батыр, биринчи маршал
Сенсе, Ворошилов.

Урушчугъа кѐл берген,
Буржуйну элгендирген
Батыр, биринчи маршал
Сенсе, Ворошилов.

Душманны женгил кѐрген,
Кѐргенлей, кюнюн берген
Батыр, биринчи маршал
Сенсе, Ворошилов.

Жаугъа кесин танытхан,
Жаздырмай, шкок атхан
Батыр, биринчи маршал
Сенсе, Ворошилов.

Ариу болгъан къууаты,
Бююлмез кирик, къаты

Батыр, биринчи маршал
Сенсе, Ворошилов.

Кёп сыйлы орден алгъан,
Кёп хорлау жолла салгъан
Батыр, биринчи маршал
Сенсе, Ворошилов.

1936

КЕПГЕ ЖАША, СЮЕБИЗ

Серго Орджоникидзеги
50-жыллык кзууачына

Уруш боранлада сеп, артха турмай,
Алгъа барып болгъанса,
Партия айтхандан бойнунгу бурмай,
Кёп хорлау да алгъанса.

Граждан уруш, уллу вулкан болуп,
Жанып, ёрге ургъанда,
Жерни юсю да къан ырхыдан толуп,
Душман къажау тургъанда,

Ленинни байрагъын тутханлай ёрге,
Къан кёллени жыргъанса,
Къаилы душманны кёмюуде кёрге
Ал сатырда баргъанса.

Сен Кавказда уруш башчы болгъалса,
Акъла бла сермешип.
Ма ол кыйып кюпледе сыналгъанса,
Большевикча кюрешип.

Урунганланы жашаулары ючюн
Кёп кыйынлык кёргенсе,
Къыралшы къарыуун керелер ючюн
Бар кючюнгу бергенсе.

Сен — чытды большевик, арымай, талмай,
Халк ючюн ишлегенсе.
Ленинчи партия жолундан таймай,
Къыралны кючлегенсе.

Темир кзушларынг кёкге узак учуп,
Дуния рекорд этелле.

Кемелеринг, Север бузланы чачып,
Ешюн уруп ётелле.

Халкъ бла биргеди кючюнг, актылынг,
Халкъ бек суйген баласа.
Толду эки жыйырма бла он жылынг, —
Оюлмазлыкъ кталаса.

Биз Шимал Кавказны хар бир жеринден
Санга салам иебиз.
Жюреклерибизни бек теренинден,
Кёпге жаша, сюебиз!

Къурч большевик, тюзлюкню къардашыса,
Кавказ да танийд сени.
Партияны сен ёмюрлюк жашыса,
Санга — саламым мени!

1936

СУУУКЪ ЖЕЛ

А. М. Горькийге

Билмей тургъанлай сууукъ жел урду,
Чачымы хар тюгю ёрге турду.
Жарыкъ жаниган жулдуз мутхузланды,
Литературабыз мудахланды.

— Не хата болгъанды? Ким ёлгенди?
Бу сууукъ хапар къайдан келгенди?
Бюгюнню кюн ауур келген кюндю.
Ол нек бушуулуду? Ёлген кимди?

— Ёлгенди... Максим Горький ёлгенди...
— Жюрегим чанчды, бушуу бергенди.
Ийнапалмайма: ол къалай ёлюр?
Быллай кюн да анга къалай келир?

— Ийнан, ёлгенди... Мудах этгенди.
Бил, энди Горький биздеп кетгенди, —
Жаш жазыучулагъа тюз жол берген,
Литератураны кючюн керген...

Жазыучулары сен кимге къойдунг?
Жютю къаламынгы къалай тыйдын?
Сен тохтагъанса, ишинг тохтамаз,
Алгъа болмаса, артха атламаз.

Сен — бек акъыллы, уллу жазыучу,
Жашау къыйматын терен къазыучу,
Боллукъ заманны алгъадан кёрген,
Хар жазыучугъа да юлгю берген.

Ёлгенди... Максим Горький ёлгенди,
Жюрекге ачы бушуу киргенди.
Ол ёлген эсе да, иши ёлмез!
Бюгюннго кюп жүрекледен кетмез!

Кёп жазыучула кыалам алдыла,
Кеслерине уллу борч салдыла.
Сен ишлегенча, кыаты ишлербиз!
Сен тутхап ишни бютюн кючлербиз!

1936

ХІХ ОКТЯБРЬ

Дуния шарны алты юлюшден бирипде,
Пролетарны эм насыплы жеринде —
Россияда кѣурутхан кѣтлыкѣны,
Ишсизликни, тактырлыкѣны, жутлукѣну;
Ленин атабыз тюз башчылыкѣ этген,
Бюгюн а он тогѣуз жылына ѣтген,
Бизде — мында кѣууанчлыкѣны кенг сенген —
Ма ол сенсе, Октябрь!
Кюнлеринде зенит топла атдыргѣан,
Душманны кѣап батхакѣлагѣа батдыргѣан,
Революцияны бурууун бургѣан,
Ол кюнледе окѣ жауунла жаудургѣан,
Аулакѣланы кѣап ырхыгѣа жуудургѣан,
Бу кюнлени сыплы этип туудургѣан —
Ма ол сенсе, Октябрь!
Бюгюн мында — социализма жанында,
Барлыгѣбыз — коммунизма жолунда.
Урунганла бары бирден кѣууанчалап,
Бу кюнлени, Октябрни алгѣышлап,
Уллу хорлаулары кѣбюсюн ѣте,
Ишлеринде кѣп жетишимге жете,
Зауукѣлукѣда кюнлерин ашыралла,
Насып жетип, бирден кѣууанышалла.

* * *

Бюгюн анда — ол жанында жашагѣан,
Кѣыйыплары ит буржуйла ашагѣан,
Ажым ѣте, жашаулары бошагѣан,
Ачлыкѣ жетип, сабийлери жилягѣан,
Фашизмни уу кѣолунда сарнагѣан,
Эркинликсиз, кѣолу, буту байланган
Кѣп ишчиле орамлагѣа чыгѣалла,
Эркиплик келирине ашыгѣалла.

Халкыны компартиясыны башы,
Хар кыайда пролетарны суйген жашы
Эрист Тельман эди. Ма ол да анда —
Фашист тюремедеди, Германияда.
Тельман эркин болурча, бир кюн чыгъар,
Фашист законну кыопмазча ол жыгъар!
Ит фашист, кетер кыолунгу Тельмандан!
Эшит, мен да кыычырама тауладам!

1936

ЮЧ ЖИГИТГЕ

Чексиз уллу жигитликлери болгъан,
Кемсиз уллу хорлаулары да алгъан,
Арктикада дуния рекорду салгъан,
Лётчикледен ючеу кыйып заманда,
Ол сууукъ желледе, къара туманда,
Вулкан кирик, кёкню жырып баргъанда,
Битеу дуния сейирсинди, эс бурду,
Алагъа СССР сакъ къарап турду.
«Ийнакъ юч север кыш» болсун атлары,
Дуниягъа юлгю болду муратлары.
Ала къара булутлары чачханда,
Кёкню бек бийигине жол ачханда;
Ол сейир кёрюндю буржуи лётчикге,
Вулкан чыкыгъап сунгъап эди ол кёкге.
Жигит совет жашла эдиле ала —
Буз булутла таракъ-таракъ тургъанда,
Элия желле да ёшюп бургъанда,
Лагъым кирик, чачып, бузуп баргъанла.
Ай таланынган, кыонмай, узакъгъа дери
Кёп учуп, булутдан чыкыдыла бери,
Барыны да кыш-кызырып башлары,
Вулкан угъай, СССР-ни жашлары!

1936

СҮЙҮЛҮННГЕН ПАРТИЯ

Жашауну жарыкъ этген,
Кёп муратына жетген,
Къыралны бек бегитген —
Сүйүлүннген партия!

Халкъгъа кёп насып берген,
Зауукъ жашауну керген,
Боллукъну алгъа кёрген —
Сүйүлүннген партия!

Жарытхан тауну, ташны,
Къууанчы къартны, жашны,
Кёплеген мюлкню, ашны —
Сүйүлүннген партия!

Душманны ачыкъ ургъан,
Оюлмаз къала къургъан,
Лепинчи жолда баргъан —
Сүйүлүннген партия!

Халкъны кюнча жарытхан,
Жюреклени жылытхан,
Зауукълукъда жырлатхан —
Сүйүлүннген партия!

Заводланы кычыртхан,
Темир къушла учуртхан,
Къурч атланы чандыргъан —
Сүйүлүннген партия!

Хар затдан сыйлы болгъан,
Терен акъылдан толгъан,
Уллу хорлаула алгъан, —
Сүйүлүннген партия!

Кѐп халкыны бирикдирген,
Къарыусузгъа кюч берген,
Къууанчлы кирпилдетген —
Сюйюлюниген партия!

Солургъа хауаса сен,
Санга жыр этеме мен
Большевик жүрегимден,
Сюйюлюниген партия!

Кѐп миллетле ийнагъы,
Сени бла къууанады
Урунган хар къайдагъы,
Сюйюлюниген партия!

1936

ЁЛТЮРЮРГЕ

Сизни, уятсызла, фашист агентле,
Ачыктыланганды кёп таша жолугъуз.
Бир кечгинлик болмаз, троцкечи итле,
Юзюлюр ол къан жугъулу кълугъуз!

Шпион, диверсант, мурдар кюйсюзле,
Сиз советле властын оялмазсыз.
Жийиргенчилле, сатылгъан бетсизле,
Историяны артха буралмазсыз.

Юлюшюгюз — ёлюм, бетсиз душманла!
Жерни юсюнден сибприрбиз сизни.
Туугъан журтларыгъызын алышханла,
Фашист оноугъа бералмазсыз бизни!

Мурдар Троцкийдеп буйрукъ алгъансыз
Партияны вождларын ёлтюрюрге,
Къуру да баш борчха салып тургъансыз
Бизге капитализм келтирирге.

Акъыл этгенсиз, аны да келтиринч,
Совет халкъны аякъ тюпге салыргъа,
Партияны бапчыларын ёлтюрюп,
Кеснигизге уллу махтау алыргъа.

Сиз капиталгъа толу сёз бергенсиз
СССР-ни фашистлеге юлеширге,
Кёп къанлы ишле этип кюрешгенсиз
Къара муратыгъызгъа жетиширге.

Ол умутугъузгъа жеталмагъансыз.
Анга сиз ёмюрге да жеталмазсыз!

Кючюгюзю бир да аямагъансыз.
Сиз партияны седиреталмазсыз!

Къан жугъу къолугъузну тыялмайсыз!
Кировну къанын да тѣкдю къолугъуз.
Сизде уят къалмады, уялмайсыз.
Уятсыз хурнетсизле, жокъ болугъуз!

Билигиз жалынчакъ, сатлыкъ душманла,
СССР-ни дунияда жан хорламаз!
Сиз билигиз, терсине ажашханла,
Энди мында фашист низам орпалмаз!

Бачамаларыбызны ѳлтюртмебиз,
Бери душман аскерин ѳтдюрмебиз.
Партияны кѳз гинжинича сакътай,
Темир къая болуп, аны къучакътай.

Тилейме мен совет халкъ бла бирге,
Совет сюд буюрсун сизни ѳлтюрюрге!
Бар халкъны тилегин сюд къабыл этер,
Ол а Троцкийге окъдан кючлю ѳтер.

Ачыкъланнганды къара муратыгъыз,
Бедишлик бола жашыгъыз, кърартыгъыз,
Къалмады сизни адам сыфатыгъыз,
Дуниягъа жийиргенчлиди атыгъыз!

КЪАБЫЛ БОЛДУ

Къап кёзлюле, уу тишилиле, эй, бетсизле!
Аманлыкъдан тыйылмагъан адепсизле!
Ма бюгюн жетди сизни ахыр кюнюгюз.
Йкъашау жокъду сизге, апдап тюнгюлюгюз!

Кемеровчу, донбасчы да ишчилени,
Биз бек сюйюучю кызыл аскерчилени,
Сиз, мурдарла, жудайыи ёлтюргенигиз
Кечилин къалмазын нек билмей эдигиз?!

Халкъны этген тилеги къабыл болгъанды,
Сюдню берген буйругъу тамам толгъанды.
Совет властны кючюн сау дуния кёрсюн,
Йкъарылсын Троцкий, гажай итча юрсюн!

1936

КОМСОМОЛ

Ленинчи комсомолду мени кёз жарыгъым, —
Сыйлы атлы билетни манга берген.
Кертид аны ишин хар заман тутарыгъым,
Олду мени токъ жашаууму керген.

Ленин атлы сыйлы билетиме, къууанын,
Мен энчи жер береме жүрегимде.
Сыйлан, сүйюл жүрютеме хар къайда аны,
Бек ийнакълап, ёхтем кёкюрегимде.

Ленинчи комсомол, сыйлы орден алгъанды,
Граждан урушда таукел алгъа туруп,
Социализм къурауда да орденли болгъанды,
Жигер ишлеп, душманны ачыкъ уруп.

Партия бла комсомолну — бир ниети, жолу.
Ол жолда къуралгъанды социализма,
Битеу да дуняда къурч партияны къолу,
Шек жокъду, салыр толу коммунизма.

1936

ЕЛГЕНДИ

Н. А. Островскийни ёлгенине

Қъаламымы мен кълума алсам да,
Аны бурнун акъ къагъытха салсам да,
Бармайды кълум, кълалтырай билегим...
Не мадар санга! Қъыйналады жүрегим...

1936

ТЕЛЕФОН

«Алло! Алло! Алло!» — деп,
Чолпугъа юфгюреди.
Аны алай этгенин
Къойчу Азнор кѳреди.

Сагъаяды ол анга:
«Не болгъанд завфермагъа?
Не тамаша, не сейир?
Къара сен бу формагъа!»

Завферма уа сѳлешед,
Терлегенлери барып,
Баш жулургъа кюрешед,
Башласа да ол арын.

«Мынча къой, мынча къоу
Барды, — дейд, — сюрюуледе,
Мынча къауал керекди
Сакъларгъа бѳрюледен».

Азнор эслейд: мулжарда
Къара кюбюрчек турад,
Ол къара чолиу анга
Шыптагыдан тагъылад.

Азнор барады жууукъ,
Сейирсинип къарайды:
— Начальник, манга да айт,
Бу не затха жарайды?»

— Эй, жигит, билмеймисе?!
Мен элге сѳлешеме.
Къошдап хапар айтыргъа
Ашыгъып кюрешеме.

— Айтма, айтма ётюрюк.
Къаяны тепдиресе!
Сау эки кюнлюк жолгъа
Сен къалай эштдиресе?

Завферма уа, ышара,
Азноргъа хапар айтад,
Телефонну ишлеуюн
Тынгылы ангылатад...

— Шуёхум, алай эсе,
Берчи, мен да кёрейим.
Къатынга: шалбарымы
Жибер! — деп сёлешейим.

Къара чолпуну алып,
Азнор сёлешед элге.
Председатель сёз беред
Шалбарны жибертирге.

Айтад Азнор, къолгъа алып
Завферманы чолпусун:
— Ахшы зат кёреем бу!
Муну ишлеген сау болсун!

ПИОНЕРЛЕ ЖЫРЫ

Биз жырламай ким жырлар?!
Бизге насып келгенди.
Бу уллу кѣууанчлыкъны
Партиябыз бергенди.

Жашасын партиябыз! —
Бизге кѣп насып берген,
Сюйген алтын кюкюбюз,
Жашауубузну керген.

Толу эркинликдебиз
Не кѣадар окѣусакъ да,
Бизни киши тыймайды,
Не кѣп билим алсакъ да.

Бизни ючюн кѣуралып
Тюрлю-тюрлю лагерле,
Хазыр сакълайла бизни,
Арысакъ, солуу юйле.

Боллукъ коммунизманы
Биз да кѣураучулары,
Сейирлик табигъатны
Боллукъ оноучулары.

Болурбуз командирле,
Биз болурбуз лѣтчикле.
Болурбуз инженерле,
Биз болурбуз танкистле.

Кимибиз, чекге барып,
Кѣз кѣакъмайын, сакъ туруп,
Кимибиз самолѣтну
Кючлю моторун буруп.

Бирча насыплыдыла
Совет сабийле бары.
Илмуну бийигине
Чыгъарбыз, таукел барып.

Зауукълуду кюнубюз,
Заман кыстау барады.
Билим алыргъа бизге
Партия борч салады.

Хар кюн кзууанч этебиз,
Оюладан кыанабыз,
Партия, сен — атабыз,
Биз санга махтанабыз.

Бу насыплы кюнлени
Бизге сен туудургъанса,
Хар тюрлю ахшылыкъны
Бизге сен болдургъанса.

Зауукъ сабийлик ючюн
Сау болсун партиябыз!
Насыплы жашау ючюн
Сау болсун партиябыз!

РЕСПУБЛИКА

Хар мюйюшюне да кѣууанч кюн тийген,
Миллет юйюрлери бир бирни суйген, —

Алгъа! Алгъа! —

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Эй, эй!

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Уллу насып кючу ахыргъа женген,
Культурасы да бек теренге синген, —

Алгъа! Алгъа! —

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Эй, эй!

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Бу насыпны бизге партня берди,
Кашауубузну да ол кенгиге керди.

Алгъа! Алгъа! —

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Эй, эй!

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Элпекленедиле колхозларыбыз,
Кючлю боладыла совхозларыбыз.

Алгъа! Алгъа! —

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Эй, эй!

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Тохтаусуз ёседи колхоз малчылыкъ,
Битимленеди колхоз сабанчылыкъ.

Алгъа! Алгъа! —

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Эй, эй!

Кѣабарты-Малкѣар республика!

Бютюн кёп хорлаула энди этейик,
Коммунизмагъа къууанчы жетейик.

Алгъа! Алгъа! —

Къабарты-Малкъар республика!

Эй, эй!

Къабарты-Малкъар республика!

1937

МУДАХЛЫКЪ

С. Орджоникидзени ёлгенине

Радио жиляйды, ачы сарнайды,
Таралып-таралып, мудах жырлайды.
Секирин турун тыгылагъанда,
Айтхан хапарын ангылагъанда,

Бутларым тутмай, симсиреп къалдым.
Къюрегим чанчып, сууукъ хал алдым.
...Арсарлы болдум, сагъышлы болдум.
Абызыратхан чаичхыдан толдум.

«Билдиреме, бюгюн Москвада
Бу он сегизинчи февралда
Орджоникидзе бизден кетгенди,
Бушууу халкъны титиретгенди».

Тюнене къууанчынга къууандым,
«Кёнге жаша!» — деп да алгъышладым.
Сени алгъышлап, мен жырлагъанем,
Кёп хорлауларынгы санагъанем.

Упутулмаз, Серго, сыйлы атынг,
Кёзден кетмез суюдюмлю сыфатынг.
Сени муратынг — коммунизма ишленип битер.
«Серго» — деген сёз, айтыла, жер жерге жетер.

1937

КИРОВНУ СЫН ТАШЫНА

Майданынгы аллы бла тебресем,
Санга къарамагъанлай ёталмайма.
Хар кюн сайын мен олтурсам да, келип,
Сын ташынгы къатындан кеталмайма.

Тепмегеплейин тураса, эй тулпар!
Чачынгы да артха ариу, тап тарап,
Жылла бла турур эдим, эрикмей,
Ариу сыфатлы, токъ бетинге къарап.

Озарла жюзле бла жылла — ёмюрле.
Унутулмазса, бютюп эскерирле,
Бары историяда сени кёрюрле,
Сени ёлтюргеннге палат берирле.

1937

ЖЮРЕКДЕН КЕТМЕЗСЕ

Сюйюлюниген улуу орус поэт Пушкинге,
Ол ёлгенли жюз жылы толгъан бушуу кюннге
Жырлап, жүрегими тилегин толтурама.
Бюгюн эсима тюшюп, тансыктылап олтурама.
Кёзюме кёрюнесе, Пушкин, къар таулада,
Узакъ, улуу толкъунлу тенгиз жагъалада,
Кёк кырдыклы, ариу, айбат дангыл тюзледе,
Сериуюнлю бийик сыртлада, кенг ёзенледе.
Кёзюме кёрюндю, Пушкин, бир сууукъ кюнде,
Къар хапулу, бир ачы боранлы ёзенде
Мурдар Дантесге къалай къажау сюелгенинг,
Аны огъундан жыгъылып, къаргъа кёмюлгенинг.
Палат бердим Петербургда ол къара кюннге,
Сени къанынг жуугъан сууукъ, мутхуз ёзеннге.
Палат береме сени къанынгы тёкгенинг,
Кёзю кыйыш, сени ёлтюрген кюйсюз итге.
Суратынга кёп къарап, мен сагъышлы болсам,
Не, окъуй келип, татлы сёзлерингден толсам,
Ма ол кюнюнг «дыркъ» деп мени эсима тюшеди,
Ол ачыу жүрегимде темир чалы эшеди.
Эски Петербург энди Ленинград болгъанды,
Ичи сени суйген кёп халкъладан толгъанды.
Романланы да атлары унутулгъандыла,
Ёмюрге къайтмазча, жерге жутулгъандыла.
О, улуу поэт, сен а унутулмагъанса,
Бютюн суйюлесе, эскиге къалмагъанса.
Сени сыйлы атынг къачан да унутулмаз,
Не кёп жылла озсала да, эскиге къалмаз.
Биз — совет халкъ сюебиз сепи барыбыз да,
Ол суймекликни сууутмазла боран да, буз да.
Сени суйюп окъуйбуз бирибиз да къалмай,
Зынгырдагъан сёзлерингден эрикмей, талмай.
Жырларыпгы, Пушкин, кызыу окъуугъа кирсем,

Дамырлыкъ, актылы да сёзлеринги кёрсем,
Мен, жаш поэт, юлгю алама аладаң, сепден,
Ийпандырама ачыкъ, таза жүрегимден.
Актыллы ишлеринг кёндюле, Пушкин, сени.
Бютюн сейирсиндирген аладыла мени.
Къан тырнакълы патчахха боюн салмагъанса,
Аны буйругъун да ктулакъгъа алмагъанса.
Ол келенен санга не бек къажау турса да,
Ехтем ёшюнюнге зулму отпу бурса да,
Эй, поэт, сен андап не аз да кторкъмагъанса!
Тохтамай жазыш, анга къажау жырлагъанса!
Кесинги жашауунгу мен эсге тюшюreme.
Барын да аланы жүрегимде бишиreme.
Унутмам сени, окъуйма, юйренеме сенден.
Кетмезсе сен, Пушкин, поэтни жүрегинден.

1937

КЕЧМЕБИЗ

Орта тенгиз, чайкыалы, эки бёлюнгенди.
«Комсомол» кемебиз ма ары кёмюлгенди.
От боран, ачы уруп, аны жандыргъанды,
Тенгизни титиретгенди, алындыргъанды.
Гитлерчи фашист, энди санга бермебиз жол!
Бизден кьутулуп кеталмазынга шексиз бол!
Юзербиз кьолунгу, ууатырбыз жухунгу,
Сау дунияда да кьоймабыз сени бурхунгу.
Батдыргъанла «Комсомол» кемеги тенгизге,
Жууап берирсиз! Аны биз кечмебиз сизге!
Кечмебиз франкочу жут, зар бандитлеге,
Кечмебиз кьутургъан, кьан жухлу итлеге!
Уу жилинла, сиз урушну бек сюйгенликге,
Не мадар бла да аны излегенликге,
Биз аны — ол кьанлы урушну сюймейбиз.
Керек туйюлдю бизге! Аны кюсемейбиз!
Биз излеген мамырлыкды сау дунияда да,
Баш эркинликди урунганинга хар кьайда да.
Биз бир заманда да тиймегенге тиймейбиз,
Алай кьатылгъаны уа жууапсыз иймейбиз!
Кьан жухлу маскеле, тегерекдеп чабасыз,
Арт кезиуде уа бютюн да бек кьутургъансыз,
Тынчыракъ тауханыгъызын бетсиз кьабасыз.
«Комсомол» ючюн а жазагъызын табарсыз!
Аны ордуна энтда аллай кён ишлербиз,
Тенгиз флотубузну бютюн бек кючлербиз.
Уллу совет халкы «Комсомолну» унутмаз,
Аны дертин сизге бир заманда кьурутмаз.
Совет кемеле тенгизледе эркин ойнарча,
Коммунизма кьазан сау дунияда кьайнарча,
Жетер аллай бир рахат, насыплы заман,
Дуниядан а кетер, гунч болур кьара туман.

1937

ОКТЯБРЬ

Ач бөрюле
Жан жанындан
Чапханда,
Журтубузну
Жер жеринден
Къапханда,
Уллу Ленин
Халкыгъа
Башчылыкъ
Эте,
Хар уруниган
Уллу хорлаулагъа
Жете,
Душманлагъа
Шибиля отла
Бургъан,
Юслерине
Къан жауунла
Жаудургъан
Октябрь кюнлерилле!

Топ окъланы
Вулкан отла
Сундургъан,
Къум тюзлени
Суусанларын
Къандыргъан,
Душманлагъа
От боранла
Жандыргъан,
Ишчини,
Эллини
Бир ызгъа

Тизген,
Зулму бугъоуланы
Ёмюрге
Юзген
Октябрь кюнлерилле!

Седиреген,
Оюлгъан,
Бузулгъап,
Къарыусуз
Журтубузну
Ёмюрге оюлмазлыкъ,
Бир жан да
Къатылмазлыкъ,
Деменгили
Ишлетген,
Чексиз иги
Кючлетген,
Алгъадан
Алгъа
Элтген
Октябрь кюнлерилле!

СССР-гъа
Таркъаймаз насып
Берген,
Къара туманла къорап,
Социализмни
Къурап,
Коммунизм
Жолгъа
Кирген
Халкъны ол жолдан
Аз да
Шашдырмай,

Не җри,
Не бери
Луушдурмай,
Алгадаң алға
Элтген,
Тюшюбюзню
Тюн этген
Октябрь кюнлерилле!

1937

КЪЫЗЫЛ АСКЕР

Совет чекде, кёзюн кыакъмай,
Сагъайып, батыр тургъан!
Анга ким кыатылыр, кыоркъмай!
Ууалыр — ёшюн ургъан!

Кёш урушлада сыналгъан,
Гелгилиди аны аты,
Сыпмазча бек кыатылашган,
Кыурчданды хар бир заты.

Жокъду битеу дунияда да
«Мен» деп, баз боллукъ анга,
Ол излейди хар кыайда да
Эркинлик урунганига.

Совет халкъ сюеди аны,
Кёреди бек багъалы,
Халкъ блада кыаны, жаны,
Кыызарады байрагъы.

Ол кеси да кыуралгъанды
Бек кыыйын замаплада,
Жауну бойнун буралгъанды
Ачы, от боранлада.

Ол урушну сюймейди,
Урушка уа хазырды:
Тиймегеннге тиймейди,
Тийгенни сау иймейди.

Ол жюзеди тенгизледе,
Жюрюйдю кенг тюзледе,

Къоркъмай, учады кёкде да,
Элгенмей не бийикде да.

Компартияды юйретген
Аны ол халлы къаты.
Душманланы титиретген —
Къызыл Аскерди аты!

1937

АТА ЖУРТУМ

Къолдан хазна келмез барын бирча
Жетишимлени толу санаргъа.
Саула да, сокъурла да кёрюрча,
Жарыкъ кюн тийди бизни кыралгъа.
Къалай насыплыды кыралыбыз!
Къарачы бир аны турушуна.
Къалай кыуанчлыды кёп халктыбыз!
Къарачы бир соц. кырулушуна.
Совет Конституцияды, бил,
Халкыгъа бек уллу кыуанчлыкъ берген.
Тюз ниетли ишле, ойна эм кюл!
Партияды бу жашауну керген.
Бизде эркинди хар урунган
Ишлерге, окъургъа эм солургъа.
Аллай хал а боллукъ эди, ийпан,
Жалан бизни кыралда болургъа.
Биз шагъатбыз, кесибиз кёребиз
Жашауну жашнагъанын хар къайда.
Бизни кыралча жокъду, билебиз,
Башха жерледе — битеу дувияда.
Таймай, тюз ниетли ким ишлесе,
Аз да аямай кесини кючюн,
Ёз кыралыбызны ким кючлесе,
Урунган халкыны насыбы ючюп —
Ма насылы! Ма багъалы бизде!
Халкъ ишине кертичи болайыкъ!
Кертичи — сыйлыды ичибизде,
Биз ол затланы эсге алайыкъ.
Ким жырларыкъды да, биз жырламай?!
Тюрленигендиле таула, ташла да.
Ким кыуанырыкъды, биз кыуанмай?!
Насыплыдыла къартла, жашла да!

Жашау бизни бек кѳууандырады,
Байрам бола айырыуларыбыз.
Бизни бютюн да махтандырады
Жашнап ёсген эркин кѳыралыбыз.

1937

БУШУУ

Елген тенгеме

Суюген тенгим, сен не этдинг!
Мени абызыратдынг.
Нек ашыктьдынг? Къайры кетдинг?!
Къалай замансыз батдынг
Эсимдеди сен да, мен да
Сюрюучю болгъаныбыз,
Ойпай, кюле, экибиз да
Бирге олтургъаныбыз.
Эсимдедиле жайлыкъда
Бирге къой кютгенибиз,
Къюз кюпледе уа Балыкъда
Кёи бичен этгенибиз.
Эсимдеди, иги тишеп,
Биз чалгъы чалгъаныбыз.
Эсимдеди, бек эришип,
Алчыла болгъаныбыз.
Сен нек ашыктьдынг алыкъта!
Зауукълу жашарыгъек.
Ишлеп, къыныныбызны да
Татыулу ашарыгъек.

1937

ТЕМИР КЪУШ

Темир къуш, кёкде ойнап,
Къанатларын кереди,
Эм жигитлени сайлап,
Ол секиртип кёреди.

1937

САГЪЫШ

Сагъыш этип къарасанг,
Ма бу, ол, деп санасанг,
Чексиз уллуду, хорланмазлыкъды
Бир заманда да ууалмазлыкъды
Бизни къыралыбызны кючю.
Жарыкъ кюн тийген жерими,
Жапым бек сүйген жерими
Кенг ёзенлерини, тауларыны,
Кенг тенгизлерини, сууларыны —
Барыны да байлыкъды ичи.

Къырым, Саки. 1937

БИЗДЕ

Къайры да бар бизде, къайда да жүрю,
Жашау эркинди, къууапчыды, кенгди.
Дунияны жарыта къыралны нүрю,
Миллет миллетге къарындашды, тенгди.

Къайры да бар бизде, къайда да жүрю,
Жашау эркинди, къууапчыды, кенгди.
Къарасанг, кёзюнг кен жигитни кёрюр,
Санлары уа — ой, ой, ой! — миллион, мингди.

Мен кёргенме, ийнан, тенгим, кёргенме
Тенгиз толкъунланы жарын ётгенле.
Мен кёргенме, ийнан, тенгим, кёргенме
Бийик кёкню төлессине жетгенле.

Мен кёргенме, ийнан, тенгим, кёргенме
Ол бийикде къушдан жеңил учхапла.
Мен кёргенме, ийнан, тенгим, кёргенме
Кенг Северни буз тауларын чачханла.

Къырал жокъду Совет къыралгъа жетген,
Кюч да жокъду адамларын тыяллыкъ,
Партияды алаңы батыр этген,
Зат жокъду ала мажаралмай къаллыкъ.

Къырым, Саки. 1937

АТА ЖУРГ УРУША, АЛГЪА!

Чамландырып
Совет халкъны кесине,
• Не тюшгенди
Уу жилияны эсине?
Нек кётюргенди
Ол башын бизге?
Нек киргенди,
Базыны, жерибизге?!
Ол нек бояйды
Кенг аулакъланы къаннга?
Нек татлыды
Адам эти анга?!

Гитлерчи
Сылыкъ башкесле,
Ненча халкълагъа
Сиз чапхансыз,
Жийиргенчли,
Уутиш маскеле,
Ненча миллетге
Палах салгъансыз!
Арт кюнлерин
Жашагъан онгсуз къартны
Кёз жилтинлерин
Ечюлтюп, аны
Жашауун сыйырасыз.
Къозу киби
Мактыртып, сабийлени
Аналарындан айырасыз.
Зорлукъ этип,
Сабий кызланы

Ары-бери созасыз,
Тёрт гушур болун
Ишлеген ишчини,
Уялмайын,
Гытычыгъын бузасыз.
Ахырында уа,
Душман, сен,
Кючюнгю жыйын,
Социализм
Къыралына чапхадса,
Ёлюр гебенек
Кесин отха атханлай,
Тонгуз жухунгу
Сен бизге узатханса.
Болушурламы
Румышвили,
Базынырламы
Бизге чабаргъа фишле?..
Угъай,
Болушмазла ала анга,
Бир зат да болушпалмаз!
Айхай,
Кеси боялыр къаннга,
Бизден а ол зат алмаз.
Лохбайланы
Хунпегиден кёндюргенча,
Солдатлары
Аракъыдан кёндюрюн,
Къууады аланы,
Къутургъан итленича,
Башлары
Сылхыр эм хайран этип.
Болушурламы
Гитлерге къарангыла?
Болушурламы

Гитлерге аракъыла?
Болушмазла анга къара кечеле.
Болушмазла
Анга кючлю ичгиле!

Къошханды
Пелиуап, залим халкъым.
Хорлагъынчы,
Ол аргха турмаз,
Айтханды
Партия, эшит, къыралым:
Душманны ууатхыпчы,
Тохтау болмаз!
Жокъду кечгишлик
Бизге чапханыга.
Тюшгенсе, начас,
Энди къапханыга!
Ач ауруу тийдирирбиз
Сени къарнынгдан,
Къан сийдирирбиз
Сени бурнунгдан!
Келенен адам,
Уялмагъан, обур къуртха,
Жеталмазса, угъай,
Сен къара мурагха.
Къоймабыз фашизманы
Ташда ташын,
Жерге жагъарбыз аны —
Гитлерни башын!
Ол заманда халкълагъа
Жарыкъ кюн тиер,
Эркинлик жылыуун
Алагъа иер.

Алгъа!
Уллу халкъым, алгъа!
Бир да къалмай —
Ата журт урушха!

1941

ПОЭМАЛА

МАРАУЧУНУ ХАПАРЫ

Жашым, тынгылачы сен,
Хапарны башлайым мен:
Мындан алгъын кѣп заман
Жашау болуучу эди аман.

Мен да — жарлы, кѣолайсыз,
Малсыз, жерсиз, амалсыз.
Бийге ишлесем не кѣдар,
Жокъ эди манга мадар.

Жашым, кѣресе мени,
Ийнандырама сени.
Сакъалым акъ болгъанды,
Жюз жети жыл толгъанды.

Мен сенича заманда,
Бир жол ууда, туманда,
Нѣгерлерим — юч «батыр»,
Тизилин, бараек сатыр.

Кѣп айландыкъ, арыдыкъ,
Тѣгерекге кѣарадыкъ,
Кѣауаллапы жерледик,
Кѣтымылдагъан кѣрмедик.

Айлана, узакъ кетдик,
Уллу агъачха жетдик.
Агъач — кийикден толу,
Аз да жокъ чыгъар жолу.

Биз алайда тохташдыкъ,
Гаплыкъгъа оноулашдыкъ.
От этип, олтурушдукъ,
Къаты ушакъгъа болушдукъ.

Биз да алап тургъанлап,
«Шырт» — деп, ма жел ургъанлай,
Чартлап чыкъды бир жанлы,
Къарадыкъ: ёхтем санды.

Къарачы бир, эс буруп,
Секирип ёрге туруп:
Майна, барады къачып,
Аузун да кенгеге ачып.

Къауаллагъа жабышдыкъ,
Жан жанындан чабышдыкъ.
Къачханны тикге тыйдыкъ,
Юсюне окъла къуйдукъ.

Къачхап, бизге айланып,
Кёзю къандан байланып,
Ачыуланып къарады,
Мени юсюмю марады.

Тишлерин бирге уруп,
Залимленип, шиш туруп,
Ачыудан тилин къанды,
Арсарсыз манга чапды.

Нёгерлерим къачдыла,
Чапханнга жол ачдыла.
Жетип, тутду ол мени,
Кёрейим, — дегенча, — сени,

Алдыкъ бир бирни къолгъа.
Булгъаша онга-солгъа,
Ташайдыкъ тик энишге,
Киши уа жокъ ёрюшге.

Къол ичинде кёп заман
Къарыу сынашдыкъ хаман,
Онглу онгеузу хорларгъа
Мурат этди онгларгъа.

Алай эте, сермеше,
Къажаулукъда демлеше,
Тартып, тюрюме урдум,
Къопмазча бойнун бурдум.

Арыдым, уллу талдым,
Кесим сау кючден къалдым.
Къаманы къарнына урдум,
Кёп сагъыш этип турдум.

Залимни этдим къопмазча,
Кишиге да чапмазча.
Аны ол халда жыгъып,
Кесим къоркъуудан чыгъып:

«Айыу манга не этер?
Кёрсюн тюбен, къайры элитир?
Халек өтерме аны,
Къалмаз сынмай бир саны!» —

Деп, кесиме кёл эте,
Уллу кёллюлюкге жете,
Аз да танымай жолну,
Айландым ёрге кьолну.

Мен кьолиу ёрге бара,
Кёрюндю мутхуз-къара.
Иги туурагъа келдим,
Адам болгъанын кёрдюм.

Сейир болдум, тамапа,
Къауалгъа да жабыша.
Къычырды, мени кёрс:
— Къайдан чыкыгъанса бери?

Айт, не айланаса сен?
Бу жерге иеме мен!
Келмегеннге тиймейме,
Келгенни сау иймейме.

Муратын кысха салды.
Башым сагъышха къалды.
Дедим анга: — Мараучу —
Баргъа, жокъгъа къараучу.

Уруп келди къатыма,
«Къоркъмаз» — деди атыма.
Кён къарады кёзюме,
Сейирсинин сёзюме.

— Сен, айланыган, жүрюген,
Кён жерде кённю кёрген,
Хапар сурайма сенден.
Айтчы, букъдурман менден.

— Да, не хапар излейсе?
Аллай бир не кюсейсе?
Айтырма билгенимден,
Айлапын кёргенимден.

Он къарындаш болабыз,
Онубуз да уучулабыз. ✓
Менме бек кичилери
Эм барчы-келчилери.

Жокъду бизни мюлкюбюз,
Жокъду харекетибиз,
Таймай жюрюйбюз уугъа —
Тюзге, агъачха, таугъа.

Не тапсакъ да, ёлтюрербиз,
Юйюбюзге келтиребиз,
Жыйылышын ашайбыз,
Ол формада жашайбыз.

— Ахшы, ол да игиди,
Жигитликни бириди,
Къонакъ этейим сени,
Жашауум мындады мени.

Биз тебрэдик юйюне,
Ол анга бек сюйюне,
— Ма кёр, — деди, — таланы
Ортасында къаланы.

Къаласы бек ишленип,
Тёгереге кючленип.
Кирдим, бек арсар болуп,
Кён тюрю затла соруп...

Сарайында, бир жанлап,
Мен къарадым да марлап,
Эслетмей оздум кёрюп:
Тура эди ючеу ёлюп.

Чыгъарды мени ёрге,
Ариу жасалгъан жерге.
Къатафа шиштик берди,
Ышарып: — Олтур, — деди. —

Хайда, ма, ич эм аша.
Эй, Къоркъмаз, эрча боша!
Жашарем сени бла,
Турсангед мени бла.

Сагъыш этдим бегирек,
Жууапладым игирек:
— Сен мени этдинг къонакъ.
Ашынг кеп, юйюнг омакъ.

Бек бийик, кючлю къаланг,
Кийикден толу таланг.
Сёзюме бёл эсинги,
Таныт манга кесинги.

Кимледиле ёлгенле,
Сарайда биз кёргенле?
Билирге сюеме мен,
Болушун айтсанг а сен.

— Мен бу жерде тургъаплы,
Ма бу журтну къургъанлы —
Жюз бла жыйырма жыл,
Жегеме аллай бир къул.

Атым мени Сыйлыхан,
Болмаз менден залим жан.
Аллайлалла ёлгенле —
Ма сенича келгенле...

Ишни толусун билдим,
Ачыудан бираз кюйдюм.
Секирин ёрге турдум,
Юч негерими сордум.

Онгсунмай соргъанымы
Эм ёрге тургъанымы,
Терк тюрленди бет къаны.
Халын сюймедим аны...

Эшикден бир къыз кирди:
— Сау кел! — деп кьолун берди.
Ушагъымы унутдум:
— Сау бол! — деп кьолун тутдум.

Къарап, аны кёргенлей,
Тюз эшикден киргенлей,
Къайгыларымы чачдым,
Жюрегими анга ачдым.

Кюлюп, къарады манга,
Мен да къарадым анга,
Мен, аны сюйюп, кюлдюм,
Ол да сюйгенин билдим.

Дугъумлача — кёзлери,
Бек сюйдюрген сёзлери.
Къаракъаш, акъмангылай,
Айтханынгы ангылай.

— Мени атым, — деди, — Зайнаф. —
Кёзлери кюлюп, ойноп.
Гитчаууз, сыйдамбет.
Ариумеди? Хыйсан эт!

Башымда акъылым кетди,
Сюймеклик сапыма ётдю.
Ахыр кючюме жетдим,
Бир башха мурат этдим.

Мени сёзюне бурду,
Тынгылы хапар сорду.
Айтдым хапарны къалмай,
Ичине ётюрюк салмай.

Ахтынды, мудахсынды,
Бир кесек кёлю сынды:
— Кёп болмай мени атам
Ёлтюргенди юч адам...

Кёзлериме къан чапды,
Жюрегим ауруу тапды:
— Айтхан хапарынг сени —
Юч пёгеримдиле мени!

Уллу бушуугъа къалды,
Манга да къайгъы салды.
Атасы анга къызды,
Кёп аман сёзле сызды.

Ачыу тийди этгени,
Аны да инжилтгени,
Ишни тапсызгъа терген,
Къауалны алдым, сермен.

Къычырыкъ чыкъды юйде,
Уллу гузаба кюйде. ✓
Олсагъат төртеу жетди:
— Аха, къонакъ не этди?

Сёлеширге къоймазла,
Ычхынмазча байлазла,
Төрт жапымдан алдыла,
Тутмакъ юйге салдыла.

Эшигин бек этдиле,
Къойдула да кетдиле.
Умут юзюм кесимден. ✓
Къыз кетмеди эсимден.

Озду бир бёлек замап,
Къарыусуз болдум амап.
Кече бир таууш келди,
Къоркъдум, эсими бёлдю...

Эшикни кенг ачды къол,
Манга берирге деп жол. ✓
— Кёпдю, бугъоуунгу сыз! —
Къарасам, ма ол а — къыз!

Кирди эм кён кюрешди,
Сыдырып, бугъоуну тешди.
Суююшген жүрекле кюлдюк,
Ахыр кюн бир бирни билдик.

Ол къыз айтды, ышара,
Кирниклерин терк къагъа,
Токъ кёзлери жылтырап,
Эринлери къалтырап:

— Ал кѣауалны кѣолунга,
Терк тебиге жолунга!
Бусагъатдан билирле.
Билгенлей — ёлтюрюрге.

Сен бла мен бир болсакъ...
Ёмюрге бирге кѣалсакъ... V
Насыплы болурек бирге,
Онг жокъ алай ётерге.

Ах, Кѣоркѣмаз, сени атынг,
Сени ариу сыфатынг
Жюрегимде кѣалдыла,
Кѣарыууму алдыла.

Айхай, жокъ амалыбыз,
Ётерге мадарыбыз.
Ёнди мен кѣрмем сени,
Сен да кѣрмезсе мени.

Кѣууанчлы бар жолунга,
Суратымы ал кѣолунга.
Жюрегинг сюйюп кѣарар,
Ёсинге тюшсем, жарар...

Бойнумдан кѣучакълады,
Кѣп кере ийнакълады.
Айырылыр сагъат жетди,
Теренден мудах ётди.

Башым сагъышдан толун,
Айтдым, кѣайгъылы болун:
— Ийнан, кѣайда болсам да,
Мен не кѣп айлансам да,

Жюз озуп жыл толса да,
Сакъалым акъ болса да,
Унутмам, Зайнаф, сени!
Жюрегим сендед мени.

Жилян, тутду къолуму,
Тан юйретди жолуму.
Къаты къысыц, утна этдим,
Алай айырылып кетдим.

Ол кече хамаи бардым,
Бек къыйналдым, арыдым.
Ол жерден узакъ кетдим,
Тангига агъачдан ётдюм.

Чыкъдым таугъа агъачдаш,
Онгсуз да болуп ачдаш.
Тёгерекге къарадым,
«Кёрсемед!» — ден, марадым.

Чыкъдым ырапига бийик,
Кёрдюм туура бир кийик.
«Ырысхы!» — ден жапладым.
Къысха уруп, къаппладым.

Сойдум, ичин да алдым,
Сермен бойнума салдым.
Ауур болса да белге,
Келтирип келдим элге.

Сау элге ханар болду,
Арбаз адамдан толду.
Уллу сейир болдула,
Тынчлыкъ, саулукъ сордула.

Айтдым, кёп тынгылатдым,
Хапарны ангылатдым.
Даулашыугъа кирдиле,
Кийикни да кёрдюле.

Иш гузабалы болду,
Акъбатыр *, чактырып, сорду:
— Кийикни ёлтюр деп мен
Къайда эпитгенсе сен?!

Агъач — мени, жер — мени.
Кёрейим энди сени,
Кийик этни апасанг,
Аны бла жашасанг!

Бусагъаг бери келтир!
Эркинлик берсем, ёлтюр.
Алайсыз умут этме,
Мардадап аз да ётме!

Кийик да менден кетди,
Бий андан зауукъ этди.
Мен жарлы къалдым кърурлай,
Мудахлыкъда мурулдай.

Ма аллай зорлукъланы
Эм жашау тарлыкъланы
Мен кёбюн сынагъанма,
Термилип, кыйналгъанма.

Хапарын да бошап, ол
Деди: — Юйге жууукъ бол.

Акъбатыр — тау бий болгъанды.

Бардык юйге, жарашдык,
Дагыда хапарлашдык.

Хапарга сейир болдум.
Жаңгы жашаудан сордум.
Къарт, кёзлери да кюлюн,
Айтын башлады суююн:

Энди уа ма, кёресе,
Кесинг иги билесе,
Жашау иги болганды,
Къууанчылыкдап толганды.

Мен да ма къарт болсам да,
Къарыусуз хал алсам да,
Жашды мени жүрегим,
Сыйлы колхоз — билегим.

Къартлыгымы билмейме,
Жүрек жарсыу кёрмейме.
Токъ жашауда жашайма,
Суюгеними ашайма.

Жашым, кызым жетдиле,
Къолайлы юй этдиле.
Алты адам болабыз,
Кёп трудоден алабыз.

Алгын зулму туюнде,
Бийи, байы куюнде,
Октуу жокъ эди бизге,
Энди жол ачыкъ сизге.

Октууга кёл салыгыз,
Бийик билим алыгыз.

Удлу кёллю болмагъыз,
Жашаудан созулмагъыз.

Энди бий, бай да жокъду,
Колхозчу жүрек токъду.
Токъ жүрек жарыкълыкъда
Жашайбыз зауукълукъда...

Жашауу ачыкъланды,
Кёзюме суратланды.
Къарт кеси алашаракъ,
Акъсакълал, къатангыракъ.

Айтды барын кёргенин,
Жашауунда билгенин.
Хапарны толу алдым,
Тамаша болуп кълдым.

1936

АЛГЪЫН

Бийик сыртны төнесинде олтуруп,
Кёюрегимн акт таулагъа буруп,
Аладан салктын жел юсюме ура,
Жыр жүрекни ол да толкунландыра,
Акт булут башымда ары-бери ёте,
Чалдин таулагъа кезиу-кезиу жете,
Кюн да бата, төше артына бугъа,
Бир ташая, бирде — туурагъа чыгъа,
Минги тау да туурадан манга къаран,
Кюмюш чачын да артха гымыш таран,
Туугъан элими байлыгъын санайма.
Колхоз къурулушха, культурасына,
Кён байлыкларыны хар барысына
Жюрегимден сюйююн, къууанама.
Мен угъай да, ким да къууаныр анга.
Алгъынгы элчикге ол ушамайды,
Туугъан элим къууанчлы бет алгъанды,
Энди зорлукъ, тарлыкъ да кършамайды.
Тозурапды къарт Бахсанны уа чачы,
Огъурсузну тауушу да — бек ачы.
Жилян кибик барады, сууурулуп,
Баш энишге атылады, къууулуп.
Къаяланы барын жарын ётеди,
Аны сырты кёнорлеге жетеди.
Мукъут болуп, жагъасындан чыгъады,
Хар бир жерге, элтин, кесин сугъады,
Къутургъанча, төгерекни талайды,
Тузсулганча, ташны, агъачны жалайды.
Ол буз тауну жүрегин тешип чыгъады,
Бийик чучхурдан чынгайып агъады.
Чыран суула да кыыстау чабышалла,
Аналары Бахсанга жабышалла.
Бу арну къудуретге сейир болуп,

Тау хаадап да иги эркин солуп,
Шош олтуруп, саггышлы тургъапымлай,
Бу ариу къудурет терк тюрлепеди,
Халып ташлап, башха халгъа киреди.

* * *

Суу булутла толап-толап жетдиле,
Тизишилип, башым бла ётдюле,
Сызгъалагъа, чушгурлагъа батдыла,
«Арыгъапбыз, солуюкъ», — деп жатдыла.
Бир кесекден кёзюмю туурасында,
Таула бла булутла арасында
Къызыу кюйде уруш-түйюш башланды,
Мишги тау да къара къалнагъын киңди,
Уллу чамланды, бет къапын ташлады,
Залимлигип ол кёргюзтюрге сюйдю.
Бу кезиуде булутла силкиңдиле,
Бир таудан бирси таугъа секирдиле,
Гузабалы, къайгъылы хал алдыла,
Тюшюм окъунамы къаладыла? — дерча,
Тик тауладан энишге салыңдыла.
Халларына ким да сейир этерча,
Бирдеп къычырдыла, гюрюлдедиле,
Къаяланы, тауланы теңдирдиле,
Буз къатыш суху жауунла жаудула,
Чегетлени шимирлерин жуудула,
Чыңчыкълаңы уяларың чачдыла.
Зыгъырлаңы гыйыларың ачдыла.
Кюреш тохтап, булутла, агъардыла,
Кётюрюлдюле, къарыусузлаңдыла,
Ёхтем тауларым бютюм жангырдыла,
Ариу айбатлаңың, жылтырадыла.
Мишги тауңу жели мычымай жетди,
Булутлаңы барың да тюк-тюк этди,

Тау жели хорлады, кёлюп кепгдирди.
Ол затлагъа булут былай жепгдирди:
«Кавказ таула, боюп салама сизге!
Энди соруусуз келмем юсююзге.
Айтхылыкъ Кавказны гёжефлерисиз,
Ариулукъ, ёхтемлик бла белгилисиз».
Минги тау ол сёзлени кертиледи,
Ахырында кеси да былай деди:
«Суу булутла ким бла сермешелле?
Мени билмеймилле, нек демлешелле?
Сюйсем, жууунуп, кюннге да кюеме,
Булутланы бёрк орнуна киеме.
Кавказ тауланы барыны бийиме,
Ёмюрледе алышынмаз иеме!»
Алай залимдиле мени тауларым —
Киши баз болмазлыкъ нелиуанларым.

* * *

Элими юсюнден кёп саггышландым.
Жашау ызын суратларга деп аны.
Ол затны мен кесиме борчха салдым,
Ачыкълар ючюп бир бёлек затланы.
Къайдагы да, сейирсиниц, кёрюрге,
Анам — Кавказ, сени аллынга келелле,
Сюедице санга салам берирге,
Кёрселе уа — акъылларың бёлелле.
Тюрленгенсе, къартлыгыңгы атханса,
Кёп ёмюрлюк жукъунгдан уянганса.
Жашпайдыла магъданлы тауларың,
Энди жарыкъ жырлайдыла сууларың...
Мен сени эски этмем, сюйген элим!
Сени бла махтанама, туугъан жерим!
Ёсдюрдюңг, ичирип татлы сууунгдан,
Ёсдюрдюңг, солутуп ариу хауангдан.

Ант этеме, унутмам, элим, сени,
Жүрек тамырым кесинг блады мен .
Унуталмазма шаудан сууларымы,
Буз кийимли бу ёхтем тауларымы,
Ариу ийисли агъач кёлларымы,
Айланч-майланч, тик къая жолларымы;
Сернуоюлю, чыршылы чегетлени,
Алада бишген салктын кёгетлени,
Кёк телеулю тар къая ырапланы,
Жылтырауукъ, бийик буз чырапланы,
Зарак саламлы зыгыт талаланы,
Тау тюпледе дармаплы гараланы!

* * *

Ким эди алгъын, элими иелеп,
Бу байлыкъланы барын да бийлен,
Халктымы кьоркьутхан, кьулгъа жекген,
Уу типлерин бизленича эген,
Кёп ёмюрлени сыртында чёккен?
Ким эди халктымы бойнунда жатхан,
Адамланы малланыча сатхан?
Ким эди кьул, къарауаш да тутхан,
Жарлы таулуну кыйынын жутхан?
Ким эди харам эт юсюн басхан?
Ким эди, кёпню кёрген къарт Бахсан?..

Къарт Бахсанга жокъду менн айыбым.
Ол алапы барысын да кёргенди.
Кёп ёмюрлени, тунукъ тауун эте,
Ол да жашау тарлыкъда термилгенди.
Кече, кюн да бир тохтамай, ол кыйстау
Баш эинше барады, мыллык атып.
Кёп ёмюрле оздургъанды къарт Бахсан,
Бу къаялапы кесине таралтын.

Багъалы окъуучум, урушма манга,
Къызыу кюйде сѣлешгениме мени.
Алаї, окъусаң, ачыкъ болур сапга
Йѳюрегими кыйыпалгъаны, кюйгени.
Жашагъанды элим кѣн заманланы
Тѳегерени таула, къаяла къурпаң,
Залимлик, зулмулукъ да кыйыпаң аны,
Бапха болмай, къабыр орунга унаң.
Ол кюплени мен ачыкълайым саңга,
Халкъым сынагъаң кѣн кыйыплыкъланы,
Ол заманда сен урушмазса манга,
Къаның къайпар сени да, билеме аны.

I

Кѣн ѳмюрлени жияй олтургъанды,
Жашауну да таңг кесек создургъанды,
Бу ѳмюрлюк, къарт Бахсаны бойнуңда,
Таймагъанлай къара таула кѳѳнуңда,
Акъ таулары да бапыңдан кюч басың,
Иймебиз деген кибик, таргъа кысың,
Жаз да, кыш да акъ халатларың кийиң,
Эмилик баплары да кѳкге тийиң,
Дорбуңланы ауузлары ачылың,
Адамлары сыртха, кѳѳлгъа чачылың,
Зулмудан юркую, къачың, кийиксиниң,
Жер жеринде амалсыз юйѳорсюнюң,
Йѳюрегин кыйыпаң, эзин жашау тарлыкъ,
Юйѳюкдюрюң жарлылыкъ эм пакъыралыкъ,
Урунган халкъ башына эркинликсиз,
Зулмулукъда жапагъанды тенгликсиз.
Ол зорлукъгъа тап да, тау да жияды,
Къарт Бахсан да, чачың жыртың, сарнады.
Жашаучу эдиле былайда бирле —
Орусбийлары — къаң ичген бѳрюле.

Ала жарлыланы кѣулгѣа жекдиле,
Угѣай дегенни уа кѣанын тѣкдюле.
Иѣукъ айтып амал жоқъ эди алагѣа —
Кѣоркъмайын, базынын ол мурдарлагѣа.
Кѣллери жаратхан жерлени алып,
Кеслерине атап, энчи чек салып,
Ол чекге бош окѣуна киши кирсе,
Ичи бла малын окѣуна сюрсе,
Ала аны кѣара кѣаргѣышлыкѣ этип,
Эриусюз эзе эдиле, терк жетип.
Алай жашадыла, халкѣгѣа жол бермей,
Беллерине уа аз да кюн ѣдтюрмей,
Омакъ кийимлерин букѣу этдирмей,
Акѣ кѣолларын кѣара ишге жетдирмей,
«Хайдагѣыз, бизге ишлегиз!» — деп халкѣгѣа,
Татлыкѣсынып, жутсунуп адам хакѣгѣа,
Бетлеринде адам сыфатны ташлап,
Хар бир тюрлѣ аманлыкѣ ишни башлап,
Медирсени, межгитни туура салып,
Ала бла алдал, кѣайгѣысыз кѣалып,
Диниге ийнандыра эдиле ала,
Халкѣны кѣоркъутуп, аны эсин ала,
Сууну, жерни, агѣачлапы да бийлеп,
Зорлукѣну кѣара кѣамаларын билеп.
Махай эди бютюн да тарыкѣдыргѣан,
Кѣеп жарлыны жилямугѣун акѣдыргѣан.
Адам кѣандан ичин, кѣбюп, семирген,
Ишлеймей ашап, кѣутургѣан, эсирген.
Халкѣгѣа айланып, ол жут чаба эди,
Кѣарыусузланы ачы кѣаба эди.
Кѣоркъуц, саугѣасы бла барып бийге,
Иши болгѣан арсарлы кирсе юйге,
Бийини аякѣларына баш урса да,
Юсюне сюелип, не кѣеп турса да,
Аны ишине бий эс бѣлмей эди,

Җазыксыпыуну аз да билмей эди.
Чек жокъ эди ол тюрю зорлукълагъа,
Халкъгъа жетген ауур кыйынлыкълагъа.
Башха болмайын, жумарукъла кибик,
Тау тарлада ёхтем ёсген кызланы, —
Кюн къара булутха кетсе да кирип,
Сау эли жарытып тургъан кызланы,
Баш пелерине кертчи болгъан
Чолпан кёзлю, ариу, жаш къатынланы,
Җашаулары кыйынлыкълада баргъан
Сабыр сёзлю, къаракъаш къатынланы,
Зарлыкъ къамичи бла бой салдырып,
Сюйгенлерича жюрюте эдиле.
«Къарауашларыбызгъа эркинбиз», — деп,
Кёп тюрю артыкълыкъ эте эдиле.
«Сабий ёсдюрген кирлиди», — деп, бийле,
Кюнлерин бош оздура, ойнай-кюле,
Сабийлерине къараргъа эришип,
Кеси сабийлеринден жийиргенип,
Къарауашларына бере эдиле,
Харам хакъчыла безирей эдиле.
Җашаудан ангыламы бек аз болгъан,
Кёзлери къарангы бауда байланган,
«Къарауаш» аты болгъан жарлы къатып
Бий улуна бере эди хар затын.
Эркелете эди, ийнакълай эди
Ол эмчек уланын — бийини жашын.
Апы ол бек сыпын иш суна эди,
Сансыз эте эди кеси баласын.
Бий улун кётюрюн, билек талдыра,
Ашыра эди ол кечесип, кюнюн,
Кесини сабийи жилий тургъаплай,
«Эмчек уланына» сала ёшюнюн.

Бир бий туююл эди этген барын да.
 Анычала бар эдиле дагыда.
 Юч антлы къарындаи эдиле ала:
 Бий бла бай, ючюнчюлери — молла.
 Ала таймай бир жолда баргъандыла,
 Барысы да бир ишини къургъандыла.
 Дуняда жүрюген аманлыкъ болун,
 Ала этмеген кир иш къалмагъанды.
 Халкты эзиге уста ишлен жолну,
 Ала тыйылгъан бир зат болмагъанды.
 Ёмюрлеринде ол ючюсю бирге
 Адам къыйынындап тоймагъандыла,
 Бир заманда да аманлыкъ этерге
 Къоркхун не уялып къоймагъандыла.
 Жоллары, ишлери бир болгъанлыкъгъа,
 Хар бири башхача этгенди ишин.
 Бири динни төрелегенди халкыгъа,
 Бирн махтанганды, былай сёлеше:
 — Сиз, къулларым, мени олоуумдасыз,
 Къалай этсем да, мени къолумдасыз.
 Мен сизге не тюрю затны айтсам да,
 Мен сизге не кыйын иш буюрсам да,
 Эркин туююлсюз этмейини къояргъа,
 Къолумдан келликди сизни жояргъа.
 Тюшюнюгюз, ким боюн салмаса да,
 Сёзюме ким ыразы болмаса да,
 Мен аны бир тюрю намысын кёрмем,
 Ишпаныгъыз, аз да кечгинлик бермем.
 Сиз, къарала, мени жеримде жашап,
 Чыкыгъан хайырын да кесигиз ашап,
 Дагыда манга намыс этмезгеми?
 Не бла да кёлюме жетмезгеми?
 Тохта, алаймыды сизни умутугъуз?!

Бошду, сырафды ол тели гынтдыгъыз.
Айтхан затымы бурмайын этигиз,
Хар бир затда да кѣломе жетигиз.
Алайсыз а — кыйыын болур ишигиз...

III

Бий алай жанын эди жашны, кѣартны,
Кѣутургъан итча, уу тишлерин ача,
Унукъгъан, эзилген кѣарапгы халкъгъа
Ийисли, кир шытылары да чача.
Ким берген эди да ол жерин анга?
Олму сюеген эди акъ таулапы?
Ким берген эди агъачланы анга?
Олму чыгъара эди шауданлапы?
Уялмай, нек атай эди кесине,
Ол байлыкъланы барысын да кѣоймай?
Нек тура эди ол халкъны юсюнде,
Не кюнде, не да кечеде бир таймай?!
«Бийме!» — дей эди ол, гурт тауукъ кибик,
Омакъ юйде кѣуу тѣшеклеге чѣгон,
Тау кѣушлача, ѳтгюр кѣлло жашланы
Кече, кюн да кѣул боюпсагъа жегин.
Адам улуну бек кирлилеринден
Бий кесине нѳгер этди экеуню.
Жарлы халкъны унукъдуруу ишинде
Анга ала болгъандыла ѳкюлле.
Ючюсю да, юч тюрлю кѣанха кирип,
Юч жанындан кѣыса эдиле халкъты.
Бирлери бирер тюрлю ууаз берип,
Юч тюрлю ашадыла адам хакъты.
Бек тереп, уста ишлей келгендиле
Хурметсиз бийни сюйген ѳкюллерин.
Ол затлагъа шагъатлыкъ этедиле
Кѣарапгы ѳмюрню мудах кюплери.
Эскериледиле была барысы:

Жерни юсюн жиямукъла жуугъаны,
 Акъ тауланы да къара булут басып,
 Сууукъ желни бёрюча улугъаны.
 Къууушда гуннуш болуп, шош мурулдай,
 Къарт ыннаны жүрекден таралгъаны,
 Сюрюучюню да, сюрюу кыйырында
 Тарыгъыу эте, мудах жырлагъаны.
 Ол кюнледен келедиле ауазла:
 «Амма», — деп сабийчикни жиягъаны,
 Ай къашлы, чолпанкёз, насынсыз кызыны,
 Дуниядан умут юзюп, сарнагъаны.
 Ол формалы болгъанды алгъын жашау,
 Биіле, байла оноу этген заманда,
 Жарлы халктым дуния жарыгъын кёрмей,
 Кёп ёмюрле къаралышыи озгъанда.
 Танышайыкъ энтда бирлери бла,
 Ачыкълар ючюп къалай жашагъанын,
 Къаллай тюрлю алдау сёзлери бла
 Адам хакъны ол къалай ашагъанын.
 Халктын жыйын, былай айта эди ол:
 «Сюйсенг—сен жарлы бол, сюйсенг а—бай бол,
 Аллах ырысхыны бош берип кёймейд,
 Ишлеген адамдан жукъну да тыймайд,
 Биз да, ма, алай эте, бай болгъанбыз,
 Ишлеп, кыйиналып, алай мажаргъанбыз.
 Кютер кибик жокъду кесигизде мал,
 Жашау этерсиз, байгъа барыгъыз жал.
 Жалчы болугъуз, — десек, терс къарайсыз.
 Аны сиз бир сыйсыз ишге санайсыз.
 Жалчыгъа бармай, къалай жашарыкъсыз?
 Бюгюп ашагъыз, тамбла не ашарыкъсыз?
 Аны не сыйсызлыгъы барды, алан?
 Башынг ючюп ишлериксе да, улан!
 Къурмап да жетеди, не кесериксе?
 Жасакъ ючюп бийге не элтириксе?

Моллагъа да фитир бермей жарамаз,
Бермесек, аллах кечмез, ол да унамаз.
Мени къошума келигиз, тынч туруссуз,
Сюйсегиз — ишлерсиз, сюйсегиз — солурсуз.
Мени къатымда бир халгъа юйренирсиз,
Былай турман, бир жукъгъа тюзелирсиз.
Ахча, мал берин, ыразы этерме,
Унутмазча, кёлюгюзге жетерме».

IV

Адам хакъдап кесип бир тыялмагъан,
Не хыйла этерге да уялмагъан,
Харам байны алай болуп сёзлери,
Къандан толуп эдиле жут кёзлери.
Кёзбау, жан аурутуу сёзлери байны
Сагъышландыра эдиле жарлыны.
Алдау болгъанларын билсе да аланы,
Бой салмай амалы жокъ эди аны.
«Жалчыны сен жалын бер да, жапын ал» —
Ол айтыуну бек кёпле биледиле.
Тапмайын байдан не ахча, не да мал,
Кёп жалчыла жанларын бергендиле.
Мен билеме бир жалчыны хапарын,
Къошмагъанлай, айтайым сизге барын,
Байдап кесине аны алгъан жалын.
Ол жазыкълары былай болгъанды халы:
Атагъа, анагъа да термилген жап,
Ёксюзлей орамда атылын къалгъан,
Жарлы жашчыкъ жалчыгъа баргъан эди,
Беш жылны жалчылыкъда тургъан эди.
Бешжыллыгъы толу жетген заманда,
Иесинден жалчы хакъын излейди:
«Санга тюз ишлен тургъанымча мында,
Ыразы этеринги сюеме», — дейди.
Байны бети темирча тюрленеди,

Ачыусунуп, эрнин, тилин кѣбады,
Кѣзлерине харам кѣан тѣгюледи,
Ахырында быллай сылтау табады:
— Неде сени менден излегенинг?
Ашынг-сууунг хакъ тѣюлмюдю санга?
Беш жылы кѣоратып тургѣанынг чакълы,
Айтчы бир, не хайыр этгенсе манга? —
Алай бла ангылатад муратып,
Хакъ берирге эсиңде жокъду аны,
Ол этеди хар замап этиу халын,
Алай апыргѣанды ол кѣп жалчыны.
— Да сен алай айтмай эдинг да алгъын,
Мен хариши жалчыгѣа ала туруп!
Энди не болгѣанды, не кѣайгъы салдың,
Халал кѣйиымы бермей, кѣычырын?
Сууукъ урады уу бетинден байшы,
Арада болмаз кѣайгъы чыгѣарады,
Суууруп алып белинде кѣамасын.
Жарлы жалчыны кѣарнына урады.
Ол кѣйиылы чыгѣаралмайды сѣзюн,
Онгсуз болады, тили байланады.
Жашаудан терк айырылырын сезе,
Байшы аллында токълуча сойланады.
Жашаууну ахыр такъыйкѣасында,
Кѣзюн ачып, термилиулю кѣарайды.
Андан сора айталгѣаны да болмай,
Жандан сюйгеп кѣарындашын сорады.
Не бек кѣараса да анга термилип,
Кѣралмайды ол татлы кѣарындашын.
Алай бла огъурсуз ёлюм жетип,
Бир жанына атады жазыкъ башын.
Ол эди байны жалчыгѣа этгени,
Кѣой сойгѣанча, соя эдиле аны.
Ма ол эди байны жалгѣа бергени.
Татлы эди хар байгѣа адам кѣаны.

Сиз таныйсыз ючюнчю къарындашны,
 Ол аланы барысын да озгъанды.
 Аманлыкъла, хыйла ишле этнуде
 Аладан усталыгына базгъанды.
 Бек уста ол болгъанды ётюрюкге,
 Хар сёзюнде аллахны сагъыннганды,
 Аны бла къоркъутуп, жарлы халкъгъа
 Бютюн кючлю ма ол бой салдыргъанды.
 Зорлукъгъа тёзалмай, халкъ кётюрюлсе,
 Кюйсюз бийге батыр, къажау сюелсе,
 Тюлкю кирик, къубула жете эди,
 Къайнай тургъап халкъны шом эте эди:
 — Билемисиз, ол сизни бийигизди,
 Хар бир затда да толу иегизди.
 Аны къуллаарысыз барыгъыз да сиз,
 Кесигизден кючлюлюгюп кёрдюгюз.
 Анга намыс этген — байлыкъдан толур.
 Ол ыразы болгъан — жаннетли болур.
 Сиз а мардадан асыры ётесиз,
 Къоркъмагъанлай, анга жууап этесиз.
 Бош ууакъ затчыкъла ючюн, уялмай,
 Кесигизни жеригизде тыялмай,
 Чабасыз да, бийге, байгъа жетесиз.
 Экиси да акъыллыла, игиле.
 Уллу байлыкълары да белгилеле.
 Аллахны динин бек къаты тутханла,
 Сыйлы къуранны халкъгъа окъутханла
 Алапы памысларын кёредиле,
 Алагъа кёп махтаула бередиле.
 Бийни, байны да аллах жаратханды,
 Жерни да, малыны да ол орнатханды.
 Бийге, байгъа да ырысхы ол бергенд,
 Кимни къалай этерин эртде кёргенд.

Аллах этгенге ыразы болайыкъ,
Хар палахындан да кери къалайыкъ.
Не зат этерин ол кеси биледи,
Барыбызны да ол туура кѳреди.
Боюн салыгъыз, даулашмайын, анга —
Аллах артыкъ жаратхан сыйлы жаннга,
Сиз угъай деменгиз ол буюргъаннга.
Боюн салмасагъыз, ыразы болмаз,
Бийни ыразы этмеген къул — онгмаз.
Аллах шагъатды, ол жаннетге бармаз.
Сийрат кѳпюр къылдан эсе инчгеди,
Къылыч аузундан да кѳп да жютюдю.
Билигиз, ёталмай, ма андан кетген —
Жаханымни азап кѳрлюк итиди.
Сиз а, харипле, бийге боюн салмай,
Андан жүрек ыразылыкъ да алмай,
Гюняхлы болурсуз биринг да къалмай.
Жаханымге сиз соруусуз кетерсиз,
Насыпсызла, къыл кѳпюрден ёталмай,
Арта кесигиз кеч ажим этерсиз.

VI

Озгъандыла ма аллай кѳп ёмюрле —
Мени халкъым ол сѳзлеге ийнанган,
Болгъандыла, шексиз, ма аллай кюнле —
Бийге, байгъа, моллагъа да алдатхан.
Ай мынафыкъ, нечик кюйсюз эди ол,
Адам къандан ичип бир да тоймагъан!
Нечик кир жүрекли фасыкъ эди ол,
Фитна ишни бир минутда къоймагъан!
Харамжүрек айтсын бизге, букъдурмай,
Жаханымни ол къалайда кѳргенин,
Айтсын бизге ол мурдар, арсар болмай,
Аллах бла ол къайда тюбешгенин.

Къачан ёнчелегенди, айтсын бизге
 Къыл кёпюрню узунлугъун, кенглигин,
 Къылычдан жютю, къылдан эсе пичге
 Кёпюрден, жыгъылмай, къалай ётгенин.
 Къалай уялмай эди ол мажюсю
 Ётюрюк затланы халкъгъа айтыргъа,
 Не кир ишден да тыйылмагъан начас,
 Хар аман ишни да халкъгъа атаргъа!
 «Хар кимни аллах жаратханды», — дегенди.
 Аллах нек бермегенди бирча тенглик?
 Жаратхан эсе, ол жарлы халкъыма
 Нек бермей эди да жашау эркинлик?
 Нек кётюре эди кючлюню ёрге,
 Зауукълукъну, тынчлыкъны анга берин?
 Нек сугъа эди къарыусузну жерге,
 Хар къыйынылыкъны да анга жетдири?
 Дагъыда ма молланы бир айтыуу:
 «Къозумагъыз аллахха. Белгилиди:
 Бу дуниясы кимни къыйыны болса,
 Ахыраты, сёзсюз, аны игиди».
 Тохтамайын, не кёп фарыз къылса да,
 Хайыр жокъ эди молладан, намаздан,
 Башын жерге элтип не кёп урса да,
 Жарлыны тапханы жокъ эди андан.
 Бир кюнню пчинде намаз къылыргъа
 Беш кере ишинден бёлюне эди.
 Аны юсюне да, ораза тутуп,
 Кесини саулугъун тас эте эди.
 Аллындагъы юч-тёрт хайыуапчыгъын
 Къурман кюнде таууса эди, къырын.
 Байгъа, бийге, моллагъа берип барын,
 Къурлай къала эди, аузу къургъакъсын.
 Дагъыда садакъала береме деп,
 Таууса эди арт къыстырыкъчыгъын.
 Сабийлери ачдан ёле тургъанлай,

Моллагъа бере эди къабынчыгъын.
Эфенди уа, кесигиз билгенликден,
«Ма» демей эди, «бер» деген болмаса.
Ашагъаны татымай эди анга,
Адам къыйынындан ол бир тоймаса.
Къалай къарангы эдинг, мени халкъым,
Ол начасны сёзлерине ийнанган.
Къалай жарлы эдинг кёп ёмюрлени
Кёзге туура ётюрюкте ийнанган!
Адепсиз, кюйсюз да эди шерият,
Йокъ эди ол законда намыс, уят,
Ассылыкъ, къутсузлукъ эди ол жашау,
Ол бек сюйген — онгсузну хакъын ашау.
Йатхан жери къурт тёбе болуп къалсын
Халкъны ишине хата излегенни!
Юсюне таш тюшсюн, агъач да аусун
Халкъыма демей, кесиме дегенни!
...Къара булутлача оза ёмюрле,
Кюн жылыуу халкъыма ётмей эди.
Йылла, ёмюрле озуп кетгенликте,
Уу къамичи халкъымдан кетмей эди.
Кёп чыгъа эдиле халкъны ичинден
Жюреклери зулмугъа къайнагъанла.
Ол формада жашау этгендеи эсе,
Таукел болуп, ёлюмню сайлагъанла.

VII

Болгъанды анда, мен туугъан элде,
Йап жанын къаяла къуршагъан жерде,
Чексиз жигит, аслан кёллю бир улан,
Кишиликте биринчиге сайланган.
Бай да, бий да таныгъандыла аны, —
Тулпарны, аслан кёллю Жагъафарны.
Хапарлада аны сагъынадыла,

Къарт кишиле ушакъда айтадыла.
Актылбалыкъ болгъан кюнюнден башлап,
Ол батыр бийлеге къажау тургъанды.
Бетден бетге серменшиуде Жагъафар
Залимлени боюнларын бургъанды.
Ол жигитни ачыкъ сурагълар ючюн,
Жашау ызын жазама толусунлай,
Ол замапда кёрюсюз аны кючюн,
Мен айтайым тюз болгъан болусунлай.
Мен кесим да сукъланама, ант этдир,
Бурмай айтсам, отжюрек Жагъафаргъа,
Жандырады жүрегимн алаай бир
Анга жетген... Тынгыла сен хапаргъа:
Бийле, байла, моллала бийлик этген
Къара ёмюр анга къажау тургъанды,
Кече, кюн да Жагъафарны жолунда,
Къоркуу жаный, ёлюм тузакъ къургъанды.
Къан къайнатхан Орусбийланы Махай
Жагъафарны къоркъунчха тергегенди,
Отча жанпап кёзлеринде, алжашмай,
Ол кесиле андан ажал кёргенди.
Мычымайын ёлтюрюрге деп аны.
Кюйсюз Махай борч алгъанды кесиле.
Да нек ёлтюреди ол Жагъафарны?
Не тюшгенди Махай бийни эсине?
Къалай базынады алай этерге?
Танымаймыды жигит Жагъафарны?
Къалай базынады ол ёлтюрюрге
Жанпап отдан юлюш алгъан уланни?
Ёлюм, зулму да къоркъунч тюшюлдю анга.
Ол алагъа эртдеден юйренгенди,
Жашау жолуну кыйып болгъанын ол
Алайсыз да бек эртдеден кёргенди.
Гитче заманыпдан окъуна башлап,
Ол атасыз, анасыз да къалгъанды,

Ексюзлюкню, мугурлукъну кюплерин
Кеси толу кёргенди, сынагъанды.
Унутмагъанды туугъан къарындашын
Жалчылыкъда кулак къойча сойгъанын,
Жан тартхан минутларында, термилип,
«Къарындашым», — деп башын булгъагъанын.

VIII

Оюмлачы Жагъафарны болумун:
Бир жанындан жашау тарлыкъ эзеди,
Къалай этсин ол, къайры бурсун жолун?
Бир жанындан сүймеклик кюйдюреди.
Барды аны кесича бир сүйгени,
Кеси кибик, жарлы юйюртеп чыкъгъан.
Жансуратыды жүрегин кюйдюрген,
Таулу юйню чыракъсызлай жарытхан.
Сабийлик кюнлерипден бери ала
Бир бирлерин бек кемсиз суюдиле,
Жашауну зорлукъу чырмап ишлерин,
Сүймекликни отунда куюдиле.
Жагъафарны сүймеклик кызыулукъун
Тенгиз толкъунла да сууталмазла,
Кече, кюн тохтаусуз кюренселе да,
Жюрегинден жуууп кетералмазла.
Бий Махай а хазырлайды хар затны,
Ол экисин бир бирдеп айырыргъа.
Ипжи тишли, акътамакъ Жансуратны
Жагъафардан кесине сыйырыргъа.
Бош туйюлдю Махай бийни мураты,
Жансуратны ол кесине излейди.
«Сүйсүп-сүймесин, ол ариу сыфатлы
Жагъафар кибиклеге жетмез», — дейди.
Мажюсюлюк, начаслыкъ туйюлмюдю
Эки сүйгенин бир бирсиз къоймакълыкъ?

Адам эт ашагъандан башхамыды
Сюйгенлеги бир бирден айырмакълыкъ?!
Жигит Жагъафар, не жарлы болса да,
Кеси алашагъа уа санамайды.
Хар не тюрлю кыйылыкъгъа кълса да,
Ийилип, бийлеге ол баш урмайды.
Жансуратды аны тынчлыкъгъа алгъан,
Хар замада кёзюне суратланып,
Олду аны жүрегине от салгъан,
Сюймеклигин бютюн кызыуландырып.
Ол ашыгъады ариу Жансуратны
Субай санып кыйылуна кучакъларгъа,
Акъ бойуна айырылмазча чулганып,
Аны токъ ёшюлерин ийнакъларгъа.
Сукъландырады жаш кызыны хар саны.
Мёлек супады хар кёрген да аны.
Бир кибик ариуду аны хар неси.
Кёргенин анга бурулады эси.
Къачан тууар ол экине бир кюн,
Кызыу сюймекликке себен болурча.
Эки сюйген жашауларып бир этин,
Термиллиген жүрекле кыууанырча!
Алай, ол зат а аладан кълмайды,
Биягъы моллады ийи чырмагъан.
Эки сюйгенге неях жазмайды.
Къарт Махай бийгеди ол муратлагъан.

IX

Жагъафарым къаты жүкълан тургъанлай,
Жукъусундан элгенип уянады,
Ол формада къайгылы сагъайгъанлай.
Шекли болуп, тегерекке къарайды.
Узакъ бармай, тюз эшикден киргенлей.
Шон сюелген Жансуратны кёреди.

«Нек тураса, ариуум, сюелгенлей,
Жапым, кыайдан чыккынг сен бери?» — дейди.
«Мен келгенме бирге жашау этерге.
Сенсиз жашау кёрюнмейди кёзүмө.
Заман болганды муратха жетерге,
Жагъафарым, термилтме сен кесипке».
Насынлы кюн тууады Жагъафаргъа,
Жандап сүйгөн Жапсуратын кёреди,
Дугъумлача, къара чолпан кёзлериң,
Кезпу-кезпу ушалаң, эркелейди.
Алай тоймайды ариу Жапсуратдан,
Алалмайды термилчулю тансыгтын.
Ичине жутса да, тоймаз ол андан,
Энди сакътайды жашауну татыуун.
Жигит Жагъафарны къатын алганы
Битеу да элге бирча хапар болад.
Жандап сүйгөн Жапсуратын таңханы
Жагъафарны хар тенгин къууандырад.
Жыйын-жыйын жуууктары, тепгери
Хонну элледен алгыпха келелле.
Адетдеча, къонактыга келгенлери
Жагъафарга саутталарын берелле.
Гоппан аякылада кёмюк бозаны
Къарт кишиле кезиулен тартадыла,
Шипке чанчып саулай кыой къабырганы,
Терк-терк бурун, отха кыыздырадыла.
Къаты сакътайла эски кылыкылары:
Таматаны, кичини айыралла.
Излейдиле керексиз намысланы.
Айтхан затларып кючлю буюралла.
Бурунгу жигитликледен да айта,
Кеси жашауларын сагъынадыла.
Кёпю кёргөн акт сакталлы къартла,
Бир бирге тынгылаң, таурухлайдыла.
Бир затдан къоркымагъан бёрюкёз жашла

Чартлап-чанчылып, тойгъа барадыла,
Жумарукълача, ийменчек кызлапы,
Тартып алып, кьолтукъгъа жыядыла.
Жаш да, кыыз да кенгеш ушакъларында
Жагъафарны атын сагъынадыла.
«Сюйгенин тапханды, насыплыды», — деп.
Анга кёллеринден сукъланадыла.
Аны тапгы алай зауукъ атады,
Ол жукъудан керти да уянады.
«Жансурат! Жансурат!» — деп кычырады.
Не медет, ол аны тапмай къалады.
Жазыкъ Жагъафарым, адыргы болуп,
Юй ортасында мудах сюследи.
Къайгъыла бийлеп, жүреги да толуп,
Ол тюшю болгъанын алай биледи.
Тюшюдю! Тюшюдю ол Жагъафарны.
Саплары бир кибик жызылдайдыла,
Ачыу къаралтханды жүрегин аны,
Чач тюклери да ёрге турадыла.
Аны жашауунда жокъду тюрленну,
Жүрек жарсыула кетмейдиле андан.
Къалады жеринде эски термилну —
Алалмайды тансыгъын Жансуратдан.

Х

Къаяла къурналагъап мудах олчик,
Тюрленмегенлей, жеринде жатады,
Акъ тауладан ургъан сернуюн желчик
Орамлада ёрге-энишге жортады.
Сыртны башында къургъакъ къаураланы
Ары-бери сюреди, улутады,
Саргъала тургъан терек чапракъланы,
Къуш-муш этдиреди, шууулдатады.
Тау желчикден не келсин Жансуратха!

Андан анга сериуюнлюк жетмейди,
Ол тюшюпдю терен сүймеклик отха,
Аяз не жел ол отну селейтмейди.
Къурум жугъу таулу юйге киргенлей,
Ол хар кюшюн жилиуда оздурады,
Кече, кюн Жагъафаргъа термилгенлей,
Жукъ билмезча, башы хайран болгъанды.
«Жарлыны кюню — къарангы». Ол сёзю
Жансурат юйюнде толу сынаиды.
Къалай? — десенг: айтхылыкъ чолпанкёзю
Тарыгъыуун киши къулакъламаиды.
Къаллай бир турлукъду ариу Жансурат
Жарыкъ кюнюн ол къарангы этгенлей,
Атасындан, анасындан жашырып,
Сүймеклигин жүрекде чиритгенлей?
Тёзе-тёзе, ол жанындан тойгъанды.
Энди жокъду, кетгенди тёзюм андан,
Таукел этиш, ёлюню сайлагъанды
Ол формада терминн жашагъандан.
Жюрегинде тарыгъыуун жырлайды.
Угъай, ол жырламаиды да, жилийды.
Эшикни кылычын къаты этеди,
Терезени артындан бегитеди.
Къабыргъада къаманы сермен алад,
Жюрек аузуна аны буриун салад.
Алай арсарлыкъ келеди жүрекке, —
Къолунда къамасы тюшеди жерге.
Къалай этсин? Тойгъанды ол жанындан!
Къалай айырылсын Жагъафарындан?
Угъай, кыйынды ол. Айтхан да этме!
Эталлыкъ туююлду Жансурат аны,
Сакъларыкъды ахыр кюнюне дери
Жанындан сүйген, ётгюр Жагъафарны.

XI

Ингир къарангы болгъанды таулада —
Хар ким юлерине жыйылгъандыла,
Жюрюу да тохтагъанды орамлада.
Ишден арыгъанла тынчайгъандыла.
Актыртын-актыртын, бирча тизилип,
Таула къарангыгъа кёмюледиле,
Тейри жарыгъында уа, кёкге тийип,
Жалан да башлары кёрюнедиле.
Бу кезиуде Махай бий гузабады,
Ашыгъышлы бир ишге жубанады.
Сюйген тенглерин юйге чакъырады,
Ала бла ол кентеш бардырады:
— Ахшы тенглерим, да ма иш алайды...
Энди сизни муратыгъыз къалайды?
Къалай да этигиз, къолгъа алыгъыз,
Бюгюн Жансуратны бери табыгъыз.
Сиз ол ишни къолгъа таукел алсагъыз,
Аны ызындан къысха болалсагъыз,
Амалын а, тейри, тынч табарлыкъсыз,
Узайтмайын, женгил мажараллыкъсыз.
Шуёхла, жалан да сизге ышанама,
Хар ичги сёзюмю сизге айтама.
Мудах этмегенсиз мени бир да сиз.
Базындырады энтда этмезигиз.
Шуёхлары уа сёз бердиле анга,
Бир тёмей экинчиси айтханнга:
— Бусагъатдан ишни къолгъа алайыкъ...
— Олму кыйынды! Аны уа мажарайыкъ..
— Бир да сени мудахлыкъгъа къоймабыз..
— Уллу намысынгы аз да жоймабыз...

XII

Жатмасы да аллына ауушаракъ,
Бир жаякълап, гитче юйчюк турады,
Чал сакъалын да акъыртын, шош сылай,
Анда бир къарт тапчанда олтурады.
Кёпю кёрген болур акъсакъал къартчыкъ,
Аны кёзлери тереңден къарайла.
Чёмючле кибик, кёз чунгурларындан
Ала сагъышлы, мутхуз жылтырайла.
Ботасын белиле эки къат чёргеп,
Аны къатында ынна да турады,
Акъсакъал къарт бла шум тутушхан кибик,
Ол да алайда мудах олтурады.
Атасы, анасы да Жансуратны
Алай жашайдыла мудах кюнлерин.
Ол юйчюкде ашыргъандыла ала
Кеслерини кыйынлы ёмюрлерин.
Махай бийден келечиле кирдиле,
Бийни сёзюн къартлагъа билдирдиле.
Ала муратларын кысха салдыла,
Къызны элтмей кыймазгъа къаргъандыла.

Келечи:

Эй, Жансурат, сен таза насышлыса!
Сукъланама, къалай ырысхылыса!
Тур, тебре, Махай бий тилейди сени.
Ол бюсюремейди сенден ёзгени.

Жансурат:

Эшитдирме келецен сёзлеринги!
Къаратма бери хыйла кёзлеринги!
Нек билмейсе Махайгъа бармазымы,
Нанымы кююп, бий бла турмазымы?!

Келечи:

Айтма алай, чамландырма аллахны,
Келтирме башыңга уллу палахны.
Сюймейме мен сени жангылырыңгы,
Сюймейме терсине абынырыңгы.
Сен билмейсе башыңга жетерикни,
Бу иште санга не затла келликни.
Нек эринесе сен бийге барыргъа,
Бий юйледе бийче болун турургъа?
Аллахны аты бла бир деп айтама,
Балама кибик, алай буюрама.

Жансурат:

Нек сугъасыз жарлы жаңымы жерге?
Кесим барырма, барыр болсам, эрге.
Мен сюймейме бийге къатын болургъа,
Бий юйледе бийче болун турургъа.
Нек дау этесиз мени төрт саңыма?
Кесим эркинме кесими жаңыма.
Элде азыдыла менден ариула,
Бийге тийишли, субай бийче къызла!
Мен сюеме кесимча бир жарлыны,
Алышалам Махай бийге мен апы.

Келечи:

Алай эсе, ахшы къыз, тыңгыла маңга,
Мен айтайым ишни болушун санга:
Шериатда болгъанча неях жазгъапма,
Бюгюнден башлап, Махайгъа буюргъанма.
Шериат бла энди сен аныктыса,
Эркинди санга, неяхлы къатыныса.

XIII

Жарлы Жансурат бек мудахлапады,
Булутлу кюпча, ол мутхузланады,
Чачын жыртады, ктычырын жилийды,
Безгек тийген кирик, бек калтырайды.
Не ктарыу этер эди, бий тилесе,
Аллай амалсызлык башына келсе?!
Атасын, анасын да алдайдыла,
Дунияны айталла, кторкутадыла.
Кызы суймей турганлай тебретедиле,
Махай бийге Жансуратны элтедиле.
Жансурат а жилийды, ахтынады,
Тенглери ичинде келю сынады.
«Ай, мен жарлы, энди уа не этейим?
Бу намыссызлыктан ктайры кетейим?
Жарлыны сезю чапрактан етмейди,
Не тарыгыуу да жуктга жетмейди.
Ктайры барайым, кимге тарыгайым?
Манга ким ктайгырыр? Кимге айтайым?
Тарыктсам да, тарыгыуум алынмаз.
Бир кишиден болушлук да болунмаз».
Кен тюрю сагышла жунчутадыла,
Сабий жюрекчигин апчытадыла..
Ол сагытта элде жогед Жаггафар,
Мычымайын анга да барды хапар.
Эр Жаггафарны бети тюленди,
Кыпы бузулуп, ол бек екюнеди.
Жангы тюшген ктар кирик, аггарады.
Ачууланп, эринлерин кбады.
Калай кечсин энди Жаггафар апы?!
Калай кюйсун Махайга Жансуратны?!
Олсуз жашау неге керекди анга.
Ктама калай калсын боялмай каннга!
Анга Махайны да сагайыпды эси.

Сау жыйыннга базды Жагъафар кеси.
Тауда, тюзде «Жагъафар» деп айтдыргъан,
Хар жерде кишилик юлюшюн алгъан,
Зулмучуну аз да кёрюн болмагъан,
Айтхан сёзюн иште этмей кёйоймагъан!
Алайды Жагъафар иште, сермешде,
Къалмагъанды бир замаида бедигше.
Мычыргъа жарамаз... Заман кетеди.
Жагъафар, ёрге туруп, ант этеди:

«Бу иш юсюнде жанымы аямам,
Энди мындан кёп кесими тыялмам.
Аллах буюргъанны мен да кёрлюкме,
Бир кюн туугъанма да, бир кюн ёллюкме!
Ол намыссызлыкъны мен кётюралмам,
Махай бийге Жансуратны бералмам.
Ант этеме, экилеп жетдиirme,
Бу къаманы къарныпдан ётдююрме.
«Не этген антымы тамам этерме,
Не уа дуниядан кесим да кетерме».
Жюрегине аллай ниетни алып,
Къара къаманы ол жютю билейди.
Сора къаманы, бурун, кыпнга салып,
Жигит Жагъафар ашыгъын тебрейди...
Къошкъулакъ да пырх-чырх этип сакълайды,
Суу агъашча, бойнун да кыланч этип,
Ол шуёхун гузабалы жокълайды,
Къушча учар, Жагъафар минсе, жетип.
Ол танийды алышынмаз иесин,
Алдамагъанд бир заманда ол аны,
Аны ючюн хазырлайды ол кесин,
Билген кирик жарсыуун Жагъафарны.
Женгил минип къошкъулакъгъа, Жагъафар,
Жел ургъанча, мукъут болуп кетеди,
Таула башындап ай батар кезиуге

Жух тубюнде шош элчикге жетеди.
Алай бугече шош туююлдю элчик.
Жюрек ктайгыла шошлукъну бузалла.
Жагъафарны, Жансуратны сагъына,
Махай бийге элде кепле кызалла.
Аллы бурун, тап къураар ючюн кесин,
Жагъафар жууукъларына тюшеди.
Тегерекден татлы тенглерин жыйын,
Шуёхлары бла ол тиллешеди...
Инчге белли, кенг жауурунлу жашла,
Ачыусунуп, жюрекден ктайпайдыла,
Жагъафаргъа терк болушлукъ этерге
Кеслерин аяусуз хазырлайдыла.
Иги кеч болду, элде адам жатды.
Ай да къаяны артына шош батды.
Кече алай къаппа-къарангы болду,
Уллу сай кёк да булутладан толду.
Бир юйден а чыракъ жарыкъ урады,
Анда биреу жукъусуз олтурады.
Субай Жансурат ашыгъын сакътайды...
Умут этип... биреуленни жокътайды.
Кенг ёшюню тынчлыкълы солумайды,
Бир ктайгы жюрегинден къурумайды.
Апы эси кеп затха бёлюнеди,
Сагъат да анга жылча кёрюнеди...
Батыр Жагъафарым да, таукел жанлай,
Киши билмез кибик, таплыкъны марлай,
Махайны сарайына къутулады,
Къошкъулакъны да чынынга тагъады,
Терезени тюз тубюне жанлайды,
Тегерекге сагъайып, ышанлайды.
Сора, бир жанындан да киши кёрмей,
Кеп сагъышлагъа акъылып да бермей,
Уллу кёллю да болмай, сакълагъанлай,
Муратындан ктайытмаз ючюн къурлай,

Шош барып, ол терезени урады,
Секирип тюшерге хазыр турады.
Кезиусюз заманда терезе таууш
Экеулеппи кюрешиуюн тыяды,
Жансуратны азаплы сапларындан
Махай бийни кьолларын айырады.
Махай бий, амал жокьда абызырап,
Юй тюбюнде ары-бери барады,
Бетин ташлап, кьолу-буту кьалтырап,
Жюрегин бир уллу кьоркьуу алады.
Сора терезени арсар ачады,
Тышына сагьаяд, башын кьарата.
Жагьафарны кьёюн, артха кьачады,
Элгенин, отоугьа мыллыгын ата.
Да энди кьачхандан не хайыр анга?!
Тюшгенди ычхындырмазлыкь кьапханнга.
Тюбегенди эртдеги кьоркьуууна,
Бий не кьарыу эталсын ажалына!
Андан кьутулалмаз, тилей, жалына.
Терезени бир жаны ачылгьанлай,
Сакьлап тургьан ичине секиреди,
Ырмах болуп, мюйюшге кьысылгьанлай,
Мугурайгьан Жансуратын кьёреди,
Жансуратны ол формада кьёргенлей,
Жюрек оту жапып, ёрге урады.
Ант бла билениген кьара кьаманы,
Тартып алып, кьынындан сууурады.
— Кёпдю энди! Ахыр кюнюнг жетгенди.
Кьара кьама кьан кюсейди ичерге.
Энди сенден жашау, сёзсюз, кетгенди.
Амал жокьду артыкьлыкьны кечерге!
Ант этгенме аллахпы аты бла
Бу кьаманы суусабын кьандырыргьа,
Ант этгенме мен эртден жулдуз бла
Кьаманы бурнундан кьан тамдырыргьа.

Сен кьаллай бир турлукъса, итден туугъан,
Жарлы халкъымы эзип, жоюп бетин,
Жаз тауукъла кибик сабий къызланы
Хар кюп сайын бирлерин къатын этип?
Сен кьаллай бир турлукъса, айтчы бери,
Сюйгенлени бир биринден айырып,
Кёзюнг къарагъан субай къатынланы
Зорлукъ бла эрлеринден сыйырып?
Нек билмейсе ол затны кечилмезин?!
Азмыдыла къаплары къайнагъанла!
Ким берликди сепляй бийге сюйгенин?..
Итча ёлюрле халкъ бла ойнагъанла!

XV

Ёхтем Махай Жагъафарны аллында
Хар бир тюрлю батырлыгъын ташлайды,
Ол, сабий кибик, кеси башын жула,
Тилеген, жалынган халда башлайды:
— Ахшы улан, сабыр эт, жангылырса.
Мени ёлтюрсенг, сен да къабылырса.
Ахшыла, игиле да жыйылырла,
Тюзлю, терсни да ала айырырла.
— Къыйынлыкъла къоркъутмайдыла мени,
Мен алагъа эртдеден юйренгенме.
Жашауда болгъан кёп къыйын кюнлени
Барысын да кёре, сынай келгенме.
Жукъ билмеген сабийлик кюнлеримде
Атамдан, анамдан айырылгъаума.
Насып, къууапч кёрмейин ёмюрюмде,
Жетген туюе, жандауурсуз кьалгъанма.
Ол кюнледен бюгюнлеге жетгинчи,
Гийде, байда жалчылыкъда тургъанма,
Кюндюз ит болуп, кече бёрю болуп,
Аны татыуун бек кёп сынагъанма,

Махай, билгенден сора кьутулмазын,
Эслетмей сермейди уллу бичагъын,
Къынындан кыйналаракъ чыгъарады,
Жагъафарны юсюне ол чабады.
Жагъафар жигит а, терк къагъып алып,
Буруп, бичакъны андап сыйырады,
Богъурдагъындан эрляй артха бюгюп,
Къара къаманы жүрегине урады.
Махай бий, аузуп термилиулю ачып,
Юй тубюнде, къабапча, сойланады,
Къуйрукъ учу киби, къара сакъалы
Кесини кир къанына боялады.
Жигит Жагъафарым, кълюн чекдюрюп,
Къынына сугъады къара къаманы.
Махай бийни къара къанын бюркдюрюп,
Алай сыйырады ол Жансуратны.

XVI

Тау элчикде жокъду къайгъы, къозгъалыу,
Ол алыкъа татлыкъсыпып жукълайды.
Алай, тапмай аз да ырахатланыу,
Жалан да къарт Бахсан суу шууулдайды.
Кече, кюн да жокъду анга тынчайыу,
Бир солумай, жолоучулукъ этеди,
Таш, агъач деп айырмай, ёшюн уруп,
Таудан башлап, тюзге чыгъып кетеди.
Тюкбет каяла да шош турадыла,
Къарт Бахсанны тауушуна тыпгылап,
Тизгип тохтап, анга баш урадыла,
Сарнауна эжиу бла жууаплап.
Кечени уа къарангысы кетгенди,
Тапг аласы белги берип башлады.
— Кел, Жансурат! Бу тийреден кетмесек,
Къара ёмюр бизге каяжау турупду,

Бапшыбызгъа жашау мадар этмесек,
Йолубузгъа ёлюм тузакъ къурунду.
Жигит Жагъафар, юйден чартлан чыгъып,
Сакълап тургъан къошкъулакъгъа минеди,
Сюйген Жансуратып кьойнуна кыысып,
Мукъут болуп, жел ургъанча кетеди.
Махай бийге улан нёгерлик этген,
Обур Къулча дауурланы сезеди.
«Бир къарайым, недиле къайгъыла?» — деп,
Махайны арбазы таба тебрейди.
Суху чабып, мюйюшден къарагъанмай,
Учуп келген бир атлыгъа тюбейди.
Ол, бир жанына элгенерек туруп,
«Бу кезиусюз атлы къайрыды?» — дейди.
Улан нёгер, ишеклик алып,
Келип отоугъа къайгъылы чабады,
Юйлю эшигин суху-суху къагъып:
«Махай, эшикни ач!» — деп кычырады.
Алай ачылмайды юйню эшиги,
Махай бий да анга жууап этмейди,
Эшик орнуна ачыкъды терезе.
Ол кычырады, Махай эшитмейди.
Обур Къулча, ол халны огъурамай,
Терезе бла отоугъа киреди,
Бауурча уюгъан къаннга кёмюлюп,
Сойланып тургъан Махайны кёреди.
Не этерге билмей, ол, абызырап,
Кычырыкъ этип, тышына чыгъады.
Къодучу кычыргъанча, хахай этип,
Тиїреге, элге да къуугъун жаяды.
Мудах тау элчик эртде уянады.
Элни адамлары гузабадыла,
Башха болмайын, чепкен сокъгъан кирик,
Ёрге-энишге ашыгъып чабадыла.
Къуугъун ханар терк жайылгъанды элге,

Бийи ёлгенин кёпле биледиле.
 Ол муртатха кьанлары кьайнагъанла
 Къууападыла, кёл кенгдиредиле.
 Махай бийи кеси кибик тенглери,
 Ачусунун, тишлерин билейдиле:
 — Сиз билесиз аны ким ёлтюргепин!
 Терк табыгъыз! — деп халкъдан излейдиле.
 Элден киши жибермейин тышына,
 «Ким бар, ким жокъ», — деп кьаты сурайдыла,
 Ол затны этерге базыыр кибик,
 Жагъафар жигитни да жокълайдыла.
 Бийле, байла, жыйылып бары бирге,
 Халкъдап ташатын кенгеш этедиле.
 Кеслеринден жыйын-жыйынла кьурап,
 Жер жерлеге кьуугъун жибередиле.
 Башланады жигитни сурау, излеу.
 Аны кьайдагъысын киши билмейди.
 Бетден бетге тюберге Жагъафаргъа
 Бий жашладап бирлери да суймейди.
 Жюреклери отда кьайнагъан жашла
 Жагъафар жанлы бек сюеледиле:
 — Болгъан ишин ол билген да этмейди.
 Анга нек атайсыз аны? — дейдиле.
 Алай бла озады бёлек заман,
 Табылмайды от жюрекли Жагъафар,
 Сау эсе, шау эсе да, жокъду андан
 Бир жерден да бир тюрлю таууш, ханар...

XVII

Бир ингирде, кёз байланыр кезиуде,
 Тау артындан суху атлы келеди.
 Ол, элтп, Орусбийланы бийлеге,
 Чыгъарып, бир кьагъытчыкъны береди.
 Кимди келген атлы? Неги ол кьагъыт?

Суку атлы не хапар келтиргенди?
Къууанч келгенди огъурсуз бийлеге.
Ол алагъа не затны билдиргенди?
Бош къууанмайдыла махтапчакъ бийле,
Къагъыт келтиргенди ол Отарладан *.
Ол къагъытда жазылгъанына кёре,
Бийле хапар билдиле Жагъафардан.
«Мында, бизде иги кесек заманны
Биз жерли болмагъан биреу жашайды,
Хыйсал этсек, халындан, жапысындан,
Сиз излеген Жагъафаргъа ушайды.
Бизден баргъан атлыгъа нёгер этип,
Аны таныгъан биреуню жиберигиз,
Ол эсе уа, мында биз тутхунчунга,
Къайда да бир кишиге билдирмегиз...»
Жазыкъ Жагъафар не зат этген эди
Ол кюйсюзленген мажюсю дуниягъа?
Тау арты да, тау аллы да бир кибик
Къажакъ нек сюеле эдиле анга?

XVIII

Отарланы эсирик жыйынлары
Жигит Жагъафарны ууда тапдыла.
Ач бёрюле сюрюуню марагъанча,
Ала аны жап жанындан чапдыла.
Къарыу кетгинчи, ётгюр Жагъафар,
Артха турмай, эр кибик сермешеди.
Ол, бу деген айырма бий жашладан,
Атханы сайып, тонлукъ тюшюреди.

* Отарлары — (Дадишкианлары) — тау артында эбзе бий-
ло эдиле. Орусбийлары бла аланы къаты байламлыкълары
эм жууукълукълары болгъанды. Автор.

Къалмайды онгу жигит Жагъафарны,
Къан кюрешде окъларын тауусады.
Къатына киши баралмайды аны,
Биягъы къара къама жанындады.
Къара къамадан а не хайыр анга!
Аны арт бёксюмюнден окъ тийгенди.
Аслан кирик, ол, эки жанын сермей,
Къаны тёгюле, жыгъылады энди.
Жаа тургъанлайын ачы жарасы,
Къолун, бутун байладыла бетсизле,
Бек уллу жигитлик иш этген кирик,
Орусбийлагъа саугъагъа элтдиле.
Биргесине, атны адеж тутханча,
Ариу Жансуратны да келтирдиле.
Кийик улакъны гёзеннге атханча,
Аны да къутсуз бийлеге бердиле.
Огъурсузланадыла хурметсиз бийле,
Къайдагъысы да бирге жыйылдыла,
Ауур жаралы Жагъафар жигитни
Илишаннга салыргъа буюрдула.
Элли жапла уа анга сагъайдыла,
Бийлеге къажау ачыкъ сюелдиле,
Жаппан жанжюректери ёрге урдула,
Жагъафарны жоймауну изледиле.
Бийле базмайдыла жояргъа аны,
Халкъны чамланыуундан къоркъадыла,
Елтюрге деп этген буйрукъларын,
«Жумушан», ала артха аладыла.
Мудахлыкъ алды биягъы элчикни:
Жарлы Жагъафар тутмакъгъа тюшеди,
Жансуратын бир кёрге термиле,
Тутмакъда ёлюм бла кюрешеди.
Бёкем сапларындан къарыу кетгенди,
Окъ жарасы кюйдюреди, онглайды,
Жагъафарны ахыр кюню жетгенди —

Огъурсуз ёлюм тулнарны хорлайды.
Къара булутла сахиник ойнайла,
Таудан таугъа бек суху ётедиле.
Элчикни бушуууна булутланы
Йюзюулери шагъатлыкъ этедиле.
Йагъафар жигит бла саламлашыргъа
Сюйген тенглери бары да келдиле.
Ала, аны ахыр жолгъа ашыра,
Къызыу апт этдиле да, сёз бередиле:
«Бил, Йагъафар, жапдан суйген тенгибиз.
Сепи бир заманда да упутмабыз!
Зорчулагъа къайнайды жүрегибиз.
Алагъа дертибизни къурутмабыз!»

XIX

Йапсуратны Йагъафарсыз кюнлери
Кечелеча озадыла, къаралып.
Йанмайдыла аны кёз жилтинлери,
Ол мудах жырлайды, ёлюр кёл алып:
«Ой, бир жанымдан зор жашау тарлыкъ,
Бирси жанымдан — суймеклик.
Кюном къарангы, къалай къыйынды,
Ах, жүрегинден кюймеклик.
Эки кёзюмю жилимукъ жуууп,
Таигым аман бла атханды.
Мен жилимайын, да ким жилисын? —
Жарыкъ жулдузум батханды.
Суймеклик ауруу жүрекге сингсе,
Къап жүрюмейди санлада.
Бизден насыпсыз болурму, Йагъафар,
Аллах жаратхап жанлада?
Ёксюз къалгъан кийик улакъча,
Таула арасында къалгъанма.

Къуш буюкъдургъан тауукъ балача,
Ёлюр къайгъыны алгъанма.
Къаяла ктуршан тёрт да жанымдан,
Барыр жолуму кёрмейме.
Дуниядан кетген Жагъафарыма
Мен не этерге билмейме.
Энди дуниядан умутум жокъду,
Мени жашауум кетгенди.
Чагъып ёсген да гокка хансчыкъны
Ктурур заманы жетгенди.
Къалай замансыз кетдинг, ариуум,
Ах, кёзню жумуш ачханча,
Жаз башында ариу жанкъоз чыгъыш,
Дагъыда жерге батханча.
Кишини жаны нек аурумайды
Менлей насышсыз болгъаннга,
Жиляй, тарала, тарыгъыу эте,
Бек сюйгенинден къалгъаннга?!
Жиямукъларым, буз жауун болуп,
Таула башындан акъсынла.
Хар тамычысы, ырхыла болуп,
Таудан тюзлеге саркъсынла.
Жокъду, ой, мени бир да сукъланчым
Бу тар, мажюсю дуниягъа.
Зорлукъ бугъоула да ууатылып,
Бир жашау чыгъар жарлыгъа!
Къалмады манга жашау къыйматы,
Сенсиз жашауну не этеме?
Ой, Жагъафарым, осуятымы
Акъбаш таулагъа этеме.
Акъбаш таула, сиз шагъат болугъуз,
Зорлукъ кючюнден ёлеме.
Дуния жарыгъым Жагъафар ючюн
Жарлы жанымы береме».

* * *

Ай кыашлы Жансурат, ахыр сёзлерин
Акъ таулагъа айтып, жанын береди:
Мюйюзсап бичакъны жүрегине уруп,
Жиляй, тарала, кесин ёлтюреди.

1939—1940

АТЛАРЫ

Жашауу жулдуз учхання ушагъан

5

НАЗМУЛА

Къарангыдан — жарыкъгъа	17
Ахыр кюнюдю	19
Окъуучу тенглериме	20
Кюз жыйын	21
Ажымлы къорады	22
Тельманнга	23
Хорладыла	24
Алдыла	25
Жолугъуз ачыкъды	26
Колхоз контролёр	27
Май	28
Большевик печатды ол	29
М. И. Калининге	30
Октябрь	31
Жолугъуу	32
Октябратла	33
Бетал Минги тауда	34
Ленин, сени жолунгда	35
Клим Ворошилов	36
Кёнге жаша, сюебиз!	37
Сууукъ жел	38
XIX Октябрь	39
Юч жигитге	40
Сюйюлюннген партия	41
Елтюрюге	42
Къабыл болду	43
Комсомол	44
Елгенди	45
Телефон	46
Пионерле жыры	47
Республика	48

Мудахлыкъ	65
Кировну сын ташына	66
Жюрекден кетмезсе	67
Кечмебиз	69
Октябрь	70
Къызыл Аскер	73
Ата журтум	75
Бушуу	77
Темир къуш	78
Сагъыш	79
Бизде	80
Ата журт урушха — алгъа!	81

ПОЭМАЛА

Мараучуну ханары	87
Алгъын.	101

Азрет Кичибатырович Будаев

МОЯ РОДИНА

С т и х и

На балкарском языке

Редактор С. М. Моттаева

Художник Я. А. Аккизов

Художественный редактор И. Г. Абрамов

Технический редактор Н. М. Рахаева

Корректор П. Я. Будаева

Сдано в набор 26/IV 1976 г. Подписано к печати 12/XI 1976 г.
Формат 70×100¹/₃₂. Бумага типографская № 1. Физ. печ. л.
4,375. Усл. печ. л. 5,69. Уч.-изд. л. 4,83. Заказ № 4890. Тираж
1000 экз. Ч02038. Цена в переплете № 7 34 коп.

Книжное издательство «Эльбрус»

Нальчик, ул. имени адмирала Головки, 6.

Полиграфкомбинат им. Революции 1905 года
Управления по делам издательств, полиграфии
и книжной торговли Совета Министров КБАССР
Нальчик, проспект им. Ленина, 33.